

'Britsche Helden en Brave Batavieren'

De Nederlands-Engelse politieke verhoudingen voor, tijdens en na de Spaanse
Successieoorlog, 1701-1715

Steven van den Bos

Studentnummer 3418707

Onderzoeksseminar III: De Spaanse Successieoorlog en de Vrede van Utrecht

Aantal woorden: 14.223

Inhoudsopgave

Inleiding – 3

1: Pamfletten en brieven – 8

2: Aanloop en Begin van de Spaanse Successieoorlog 1701-1702 – 12

- Glorious Revolution – 12
- Declaraties en troepenbewegingen – 13
- Een bewogen jaar – 16

3: De Grote Veldslagen 1702-1709 – 19

- Scipio van Grootbritannienje – 19
- Engeland in de publieke sfeer – 21

4: De Wisselwerking in de Alliantie 1702-1715 – 25

- Lastenverdeling – 25
- De Zuidelijke Nederlanden – 30
- De Spaanse Expeditie – 36
- Einde van het Triumviraat – 41

Conclusie – 49

Appendix – 52

- A: Specifieke Onderwerpen 'Buitenland' – 52
- B: Genreverdeling Pamfletten 'Buitenland' – 53
- C: Geselecteerde Pamfletten 'Buitenland' – 54

Literatuurlijst – 65

Inleiding

“(…) Driemaal waren de Lage Landen aangevallen: door Spanje, door het Franse koninkrijk en door de Franse republiek. Driemaal had de Britse oorlog en politiek, vaak zonder hulp van anderen, de agressor overwonnen.”¹ Deze ongenueanceerde uitspraak komt uit de mond van niemand minder dan Winston Churchill, de nazaat van de hertog van Marlborough (1650-1722), waarbij laatstgenoemde tijdens de Spaanse Successieoorlog van 1702-1713 bijna de gehele strijd het opperbevel voerde over een Nederlands-Brits leger. Churchill schreef de biografie van zijn voorouder en dichtte Engeland, dat in 1707 Groot-Brittannië zou worden², een grote heldenrol toe. Vooral de bijzin ‘vaak zonder hulp van anderen’ is bijzonder.

Een interessant fenomeen van deze oorlog was namelijk de alliantie tussen Engeland en de Nederlandse Republiek (vanaf nu Republiek). Beide staten voelden zich verbonden met elkaar, omdat ze allebei protestants en ‘vrij’ waren; de Nederlanders waren vrij van de Spaanse koning en de Engelse vorst had ten opzichte van de andere monarchen in Europa een behoorlijk ingeperkte macht. Dergelijke overeenkomsten maakten ze echter nog niet meteen tot bondgenoot. Door de concurrentie in de handel hadden ze bijvoorbeeld menig oorlog met elkaar uitgevochten in de zeventiende eeuw. Daar kwam een einde aan toen in 1688 de stadhouder van de Republiek, Willem van Oranje (1650-1702), werd ‘gevraagd’ de zittende vorst in Engeland te vervangen. Vanaf toen vormden beide staten lange tijd één front en leken de onderlinge relaties goed. Na de dood van Willem III zouden de politieke betrekkingen tussen de Republiek en Engeland in ieder geval snel veranderen.

Opvallend is dat er vanuit Nederlands perspectief bijna geen onderzoek gedaan is naar de Nederlands-Engelse politieke verhoudingen tijdens de Spaanse Successieoorlog. Sterker nog, de periode heeft sowieso relatief weinig aandacht gekregen vanuit Nederlands perspectief. Deze constatering werd al beaamd door J.G. Stork-Penning en A.J. Veenendaal, waarbij eerstgenoemde werk heeft gemaakt van de periode 1705-1710 met betrekking tot de vredesonderhandelingen³, terwijl laatstgenoemde het bestuur van en de samenwerking tussen Engeland en de Republiek heeft

¹ O. de Jong, *Churchill en de Nederlanders* (Zutphen 2005), 61.

² Om verwarring te voorkomen zal er in dit betoog stelselmatig naar ‘Engeland’ worden verwezen, waarmee na juni 1707 vanzelfsprekend Groot-Brittannië wordt bedoeld.

³ J.G. Stork-Penning, *Het Grote Werk: Vredesonderhandelingen gedurende de Spaanse Successie-oorlog 1705-1710* (Groningen 1958).

bekeken in de Spaanse Nederlanden in de periode 1706-1716.⁴ Stork-Penning heeft naar eigen zeggen een Nederlandse invalshoek gehanteerd voor het beschrijven van de Nederlandse houding in de vredesonderhandelingen. Niet alleen ontbrak een dergelijke invalshoek volgens haar, ook werd die niet begrepen door buitenlandse historici. Als verklaring geven zowel Veenendaal als Stork-Penning dat een gebrek hiervan in deze periode waarschijnlijk komt vanwege de beperkte bronnenuitgaven. Dat zou weer te maken hebben met het verval van de Republiek in deze tijdsperiode, waar mensen schijnbaar minder behoefte aan hebben om iets over te weet te komen dan de gloriejaren van de Republiek. Een poging de Nederlands-Engelse politieke verhoudingen tijdens de Spaanse Successieoorlog te onderzoeken vanuit het oogpunt van eerstgenoemde is dus tot op heden niet ondernomen.

Echter, door het harde werk van onderzoekers en de digitalisering van de samenleving zijn er inmiddels veel meer en op toegankelijker wijze primaire bronnenuitgaven beschikbaar gesteld. Zo is er de catalogus van W.P.C. Knuttel (1854-1921), waarin tienduizenden pamfletten digitaal te lezen zijn.⁵ Eind jaren negentig is tevens de briefwisseling van Anthonie Heinsius (1641-1720), raadpensionaris van de Nederlandse Republiek, gefinaliseerd en digitaal inzichtelijk gemaakt.⁶ Daarin is de periode 1702-1720 te raadplegen met ruim twintigduizend brieven. Heinsius, die qua positie het best te vergelijken was met een soort minister van buitenlandse zaken (excuses voor het anachronisme), correspondeerde met diverse gezanten van de Republiek die gepositioneerd waren in diverse landen. Daaruit kan veel waardevolle informatie worden gehaald, zoals persoonlijke meningen of bijzondere gebeurtenissen.

Aangaande de Nederlands-Engelse politieke betrekkingen in deze periode zijn er twee publicaties relevant en 'actueel' (kijkende naar de publicatiedatum is er iets te zeggen over de aandacht die dit onderwerp tot op heden heeft gekregen). De belangrijkste betreft *A Study of Anglo-Dutch Relations in the Grand Alliance, 1701-1706* (1971) van de Amerikaanse historicus Curtis William

⁴ A.J. Veenendaal, *Het Engels-Nederlands Condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse Successieoorlog, 1706-1716* (Utrecht 1944).

⁵ W.P.C. Knuttel, *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, Herdruk, met handgeschreven verbeteringen, aanvullingen en varianten. Met een inleidend essay en een handleiding voor de gebruiker door Dr. H van der Hoeven*. Utrecht 1978 (herdruk van de oorspronkelijke uitgave van 1889-1920).

⁶ Anthonie Heinsius, *De Briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720*, bewerkt door A.J. Veenendaal jr.; met medewerking van C. Hogenkamp en M.T.A. Schouten, 's-Gravenhage 1976-2001.

Wood. In zijn onderzoek wordt de nadruk gelegd op de wisselwerking in de alliantie die volgens hem zou zijn beïnvloed door het steeds sterker worden van Engeland. Specifiek betoogt Wood dat na de dood van Willem III Engeland steeds meer de leidende rol naar zich toe trok en sterker werd, terwijl de Republiek in verval raakte, met name door financiële problemen. In combinatie met de onderlinge rivaliteit in bijvoorbeeld de handel en veranderende machtsstructuren, zou de basis van de alliantie rond die tijd enorm zijn veranderd ten opzichte van de alliantie die was gesmeed onder Willem III. Hierdoor zou Engeland de leidende rol in alle facetten van het bondgenootschap hebben overgenomen rond 1706. Hoewel Wood de wisselwerking vanuit beide perspectieven beoordeelt, stop zijn onderzoek toen de oorlog nog niet eens op de helft was.⁷ Overigens zal mijn onderzoek aantonen dat Woods betoog onaannemelijk is.

De tweede doch iets minder relevante publicatie betreft *The Conduct of the Dutch* (1958) waarin de Britse historicus Douglas Coombs de Engelse publieke opinie over de Nederlandse Republiek heeft onderzocht tijdens de Spaanse Successieoorlog. Uit zijn onderzoek blijkt dat de Nederlanders, die lange tijd werden gezien als gevaarlijke commerciële rivalen en bemoeials, tijdens de oorlog juist als noodzakelijke bondgenoten werden aanschouwd. De genoemde bezwaren werden dus opzij gezet, omdat de meeste mensen ervan overtuigd waren dat deze oorlog noodzakelijk was. Zodoende werden de Nederlanders dan ook beoordeeld op het nakomen van die rol als bondgenoot; bij goede prestaties was er de steun van het Engelse volk, maar bij wanprestaties juist het tegenovergestelde. Tegen het einde van de oorlog werd die opinie heftig beïnvloed door de overheid met propagandacampagnes, waarbij een negatief beeld gretig aftrek vond en domineerde. Het werk van Coombs richt zich hoofdzakelijk op de beeldvorming, wat niet direct iets concreets zegt, maar wel degelijk een beeld schetst over de machtsverhoudingen en de onderlinge politieke betrekkingen.⁸

Zodoende, een gebrek aan Nederlands perspectief in de politieke betrekkingen met Engeland in deze periode, een in mijn ogen onjuiste visie op deze betrekkingen door Wood én door ontwikkelingen in de toegankelijkheid en beschikbaarheid van bronmateriaal, zijn redenen geweest om dit onderwerp te revalueren. Dit onderzoek zal aantonen dat Engeland zich gedurende de strijd meestal conformeerde aan de Republiek. Pas tegen het einde van de oorlog zou Engeland de dominante partij worden die een eigen wil ging doordrukken. De grote vraag die daarbij gesteld moet worden luidt dan ook: hoe ontvouwde dit proces zich gedurende de Spaanse Successieoorlog, toen

⁷ C.W. Wood, *A Study of Anglo-Dutch Relations in the Grand Alliance, 1701-1706* (Chapel Hill 1971).

⁸ D.C. Coombs, *The Conduct of the Dutch* (Den Haag 1958).

beide staten in een bondgenootschap zaten? Waar blijkt uit dat Engeland zich conformeerde aan de Republiek en wanneer was dan precies het omslagpunt?

Om die vragen te beantwoorden is er in dit onderzoek gekeken naar de wisselwerking in de alliantie. Die is om twee redenen interessant. Ten eerste zegt die iets over de machtsverhoudingen en dus de politieke betrekkingen. Daarbij is het belangrijk om te kijken naar wat er werd bepaald, door wie en hoe daarop werd gereageerd gedurende de hele strijd. Ten tweede lijkt de wisselwerking in de alliantie debet te zijn geweest aan de veranderde politieke verhoudingen. Daarom zal in dit onderzoek de samenwerking in het bondgenootschap uitvoerig bekeken worden aan de hand van een aantal thema's die de politieke betrekkingen en de verandering daarvan schetsen. Deze thema's zullen zo dadelijk worden toegelicht.

Verder zijn in dit onderzoek de de pijlen gericht op de Nederlandse bronnen, omdat die naar mijn mening te weinig aandacht hebben gekregen in gepubliceerde onderzoeken aangaande de politieke verhoudingen tussen beide staten. Om deze politieke verhoudingen überhaupt te kunnen illustreren, heb ik gebruik gemaakt van de brieven van Anthonie Heinsius die raadpensionaris was van de Republiek. Hij onderhield contacten met alle Nederlandse vertegenwoordigers in het buitenland, die namens de Republiek zaken deden. Zij werden geïnstrueerd door Heinsius, die weer instructies kreeg van de Staten-Generaal. Zijn brieven, die niet bedoeld waren voor ogen van derden, verraden motivaties, intenties, meningen en beeldvorming. Als er als iets te zeggen is over de politieke verhoudingen, dan is inzage in zijn correspondentie essentieel.

Tevens spelen pamfletten een belangrijke rol in dit onderzoek. Op de eerste plaats omdat ze in deze periode voornamelijk betrekking hebben op oorlogshandelingen, die in het brievenverkeer enkel op een beschrijvende wijze terug komen. De pamfletten zijn dus een invulling op dat thema, dat noodzakelijkerwijs bekeken moet worden omdat Engeland en de Republiek samen een veldleger aanstuurden. Ten tweede omdat de pamfletten een aanvulling zijn op de correspondentie van Heinsius, omdat het publieke publicaties betrof die een andere inhoud, doel en lezerspubliek hadden (zie het eerste hoofdstuk voor een rechtvaardiging hiervan). Ten derde verraden de pamfletten iets over de machtsverhoudingen. Dit wordt gedaan aan de hand van beeldvorming. Daar kunnen niet heel concrete conclusies uit getrokken worden, zoals met het werk van Coombs, maar er kan wel iets gezegd worden en tevens kan de inhoud vergeleken of getoetst worden met de brieven van Heinsius.

Opbouw

Zoals gezegd zullen pamfletten en brieven uitgebreid aan bod komen in het eerste hoofdstuk. Daarin wordt uitgelegd wat deze bronnen precies zeggen en welke functie deze hadden in de samenleving.

Deze bronnen zullen een prominente plaats innemen binnen het onderzoek en zodoende elk hoofdstuk terug komen.

Vervolgens wordt de wisselwerking binnen de alliantie inzichtelijk gemaakt en getoetst aan het verloop van de Spaanse Successieoorlog. Dit wordt op de eerste plaats gedaan aan de hand van een korte schets van de achtergrond met betrekking tot de Nederlands-Engelse politieke verhoudingen vanaf 1650 tot 1701. Dit is vereist om de periode in dit onderzoek in de juiste context te plaatsen. Hoofdzakelijk zal het hoofdstuk betrekking hebben op de aanloop en het ontstaan van de Spaanse Successieoorlog. Ook zal de status van het bondgenootschap op dat moment geïllustreerd worden. Dit laatste is niet alleen belangrijk omdat de oorlog begon, maar ook omdat Willem III stierf. Daarbij eindigde een bijzondere unie tussen de Republiek en Engeland dat van grote invloed is geweest op de onderlinge politieke verhoudingen; de politieke leider van beide staten was immers overleden.

In de laatste twee hoofdstukken zal ingegaan worden op grote thema's van de oorlog die de politieke verhoudingen schetsen, waarna kan worden opgemaakt hoe en waarom deze zijn veranderd. Het eerste thema betreft de veldslagen en zal in het derde hoofdstuk aan bod komen. Zoals gezegd is er veel over de veldslagen gepubliceerd in de pamfletten, waaruit een beeld ontstaat hoe Engeland werd gezien in de Republiek. Dit beeld was onder andere gebaseerd op de onderlinge machtsverhoudingen, waar zodoende iets over te zeggen is. Verder wordt er gekeken naar de samenwerking op het slagveld en of daar iets uit te halen is aangaande de politieke verhoudingen tussen de twee staten.

Vervolgens zal in het vierde hoofdstuk de wisselwerking binnen de alliantie nader bekeken worden. Dit laatste hoofdstuk zal aan de hand van vier thema's uitgelicht worden die niet alleen domineren in het brievenverkeer, maar ook wederom de onderlinge politieke verhoudingen duidelijk schetsen. Het betreft respectievelijk de lastenverdeling, de Zuidelijke Nederlanden, de Spaanse expeditie en de vredesperikelen.

1: Pamfletten en brieven

Dit hoofdstuk biedt een theoretisch kader over wat pamfletten en brieven waren en hoe deze zijn te gebruiken in een onderzoek. Wat de brieven betreft is een uitgebreide toelichting niet nodig. Het belangrijkste naast de inhoud is wie de brief schreef, wie de ontvanger was en wat de reden was voor het schrijven van de brief. Al deze aspecten komen samen in de briefwisseling van Anthonie Heinsius, die met diverse in het buitenland gestationeerde gezanten van de Republiek op regelmatige basis correspondeerde. Het interessante van brieven is dat deze niet bedoeld waren voor publieke publicaties, waardoor ze een belangrijke tegenhanger vormen van pamfletten, die dat juist wel waren. Zo zijn er onder andere meningen, gedachten, motivaties en andere aspecten uit de brieven te halen, die onder meer prijsgeven hoe er bijvoorbeeld werd gedacht over de Nederlands-Engelse politieke verhoudingen. Eventuele veranderingen daarin moet dus uit het brievenverkeer blijken.

Aangaande de pamfletten is het wel belangrijk om drie kanttekeningen te maken. De eerste betreft de definitie van ‘pamflet’. De definitiekwestie is namelijk nog steeds onderwerp van discussie. De term ‘pamflet’ bestond in Nederland bijvoorbeeld niet in de zeventiende eeuw; die kwam pas tegen het einde van de 18^e eeuw tot leven. Voor die tijd werd er gesproken over een blauwboekje, vlugschrift, traktaat, sententie of een andere term. Deze terminologie is op een hoop gegooid en heet dus tegenwoordig ‘pamflet’.⁹

Daarmee is de definitiekwestie nog niet opgelost: is het logisch een divers scala aan publicaties op één hoop te gooien? In het boek *Pamphlets and Politics in the Dutch Republic* van Femke Deen wordt hier uitgebreid op ingegaan. Een publicatie kun je definiëren aan de hand van het publiek, de vorm en/of de inhoud. Er zijn publicaties van twee pagina’s en er zijn publicaties van tachtig pagina’s. Sommige stukken zijn in rijm terwijl andere de vorm van een gedicht aannemen. Er zijn historici die dergelijke kenmerken hanteren om te komen tot een definitie.¹⁰ Waar het er echter naar uitziet, is dat niet de vorm, maar de functie van de publicatie helpt te bepalen wat wel en wat geen pamflet is.¹¹ Deze definiëring komt geheel overeen met de grondlegger daarvan.¹² Een pamflet

⁹ J. de Kruif (ed.), *Het lange leven van het pamflet*, (Hilversum 2006), 34.

¹⁰ Volgens Jose de Kruif is een publicatie geen pamflet meer zodra die meer dan vijfendertig pagina’s telt in: J. de Kruif (ed.), *Het lange leven van het pamflet*, 95.

¹¹ Femke Deen (ed.), *Pamphlets and Politics in the Dutch Republic*, (Leiden 2011), 9-12.

¹² D.J.H. ter Horst definieerde het pamflet als: ‘*elk geschrift hetwelk een beschrijving of bespreking geeft van een concreet feit, dat tot op een jaar nauwkeurig bepaald kan worden of dat in nauw verband met een*

was een stuk dat direct of indirect met politieke zaken te maken had. Tevens moest het pamflet de lezer overhalen, of in een uitzonderlijk geval informeren. Deze definitie wordt ook gebruikt door de Amerikaanse historicus Harline in zijn *Pamphlets, Printing and Political Culture in the Early Dutch Republic* en door Roeland Harms in zijn proefschrift.¹³ In dit onderzoek wordt daarom de definitie van Ter Horst gehanteerd als leidend aangaande de pamfletten.

De tweede kanttekening betreft in hoeverre de pamfletten iets kunnen zeggen over publieke beeldvorming in de periode die onderzocht wordt. In hoeverre zegt een pamflet iets over de mening van een persoon of een groep personen? Om daar iets over te zeggen moet er zowel naar het doel als naar de context van pamfletten gekeken worden. Het doel van pamfletten, en eigenlijk van alle publicaties, was naar alle waarschijnlijkheid geld verdienen. Dit wordt door Benedict Anderson getypeerd als *print-capitalism* in zijn bekende boek *Imagined Communities*. Daarmee wordt bedoeld dat het uitgeven van publicaties één van de eerst ontwikkelde takken binnen de kapitalistische normen was. De werken werden gedrukt in een uniforme taal, om een zo groot mogelijk publiek te bereiken. Hoe meer mensen er werden bereikt, hoe meer publicaties er werden verkocht.¹⁴ Hieruit is te concluderen dat er dus niet zomaar en van alles werd gepubliceerd. De publicatie die uiteindelijk werd gedrukt en werd uitgegeven had duidelijk een doel en publiek. De context van die publicatie is lastiger vast te stellen. Dit is vanwege het gegeven dat niet alle pamfletten zijn bewaard gebleven. Tevens waren pamfletten niet het enige communicatiemiddel. Wel zou er aangaande pamfletten sprake zijn van een ‘multiplier effect’.¹⁵ Kortom, pamfletten bereikten een groot publiek en waren sterk aanwezig in de publieke sfeer, maar er kunnen geen concrete conclusies getrokken worden uit de inhoud en tevens zal die inhoud vergeleken moeten worden met andere bronnen.

De derde en laatste kanttekening aangaande pamfletten betreft de representativiteit. In dit onderzoek is een statistische analyse gemaakt op alle Nederlandstalige pamfletten in de catalogus van W.P.C. Knuttel in de tijdsperiode 1701-1715. Hierbij is een indeling gemaakt op diverse categorieën (zie figuur 1). Van deze categorieën is het onderdeel ‘buitenland’ onderverdeeld in een

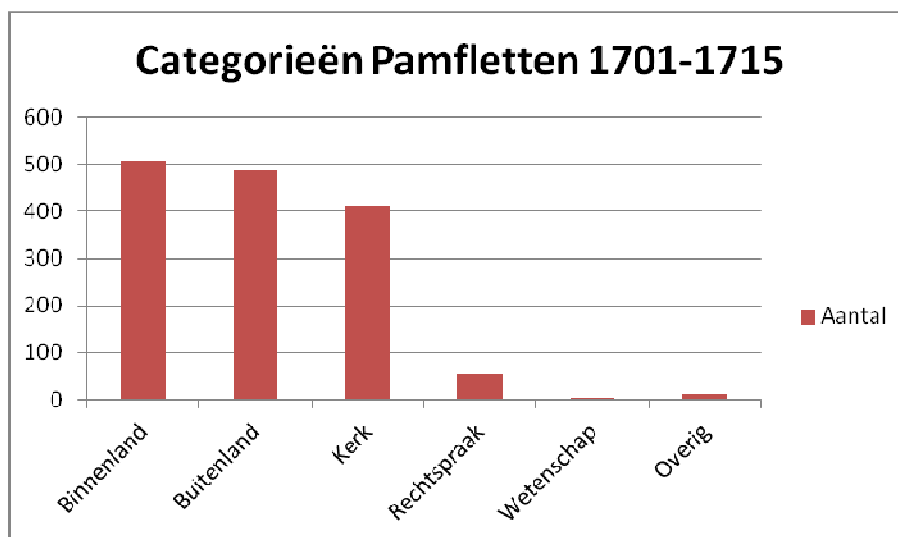
dusdanig feit gedrukt is, en dat uitgegeven is in de tijd waarin het genoemde feit voorviel’. Zie voor een uitgebreide motivatie D.J.H. ter Horst, ‘*Over het begrip pamflet*’ in *Bibliotheekleven* 7 (1932), 8-30.

¹³ C. Harline, *Pamphlets, printing, and political culture in the early Dutch Republic*, (Dordrecht 1987), 3; R. Harms, *De uitvinding van de publieke opinie: pamfletten als massamedium in de 17e eeuw*, (Utrecht 2010), 13.

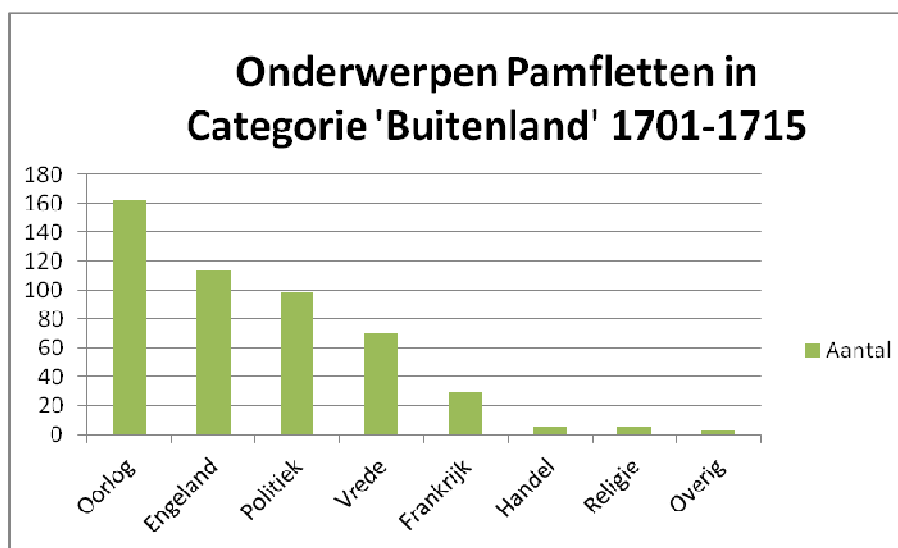
¹⁴ B. Anderson, *Imagined Communities* (Londen 2006), 37-38.

¹⁵ Dit houdt in dat een pamflet door een x-aantal (5-50) meer mensen werd gelezen of gehoord, omdat de publicaties hardop werden voorgelezen op drukke plaatsen, zoals havens en marktpleinen. Tevens werden pamfletten uitgeleend. Deen (ed.), *Pamphlets and Politics in the Dutch Republic*, 27.

reeks onderwerpen waarop de tekst hoofdzakelijk betrekking heeft (zie figuur 2). Van die onderwerpen is, waar nodig, gespecificeerd op wat voor gebeurtenis deze betrekking heeft.¹⁶ Hierbij is een onderscheid gemaakt op het moment dat duidelijk uit het pamflet is te halen op welke gebeurtenis of persoon deze betrekking heeft; te algemene of uiteenlopende onderwerpen zijn dus niet gespecificeerd, maar wel geteld in figuur 2. Uiteindelijk valt mee hoeveel pamfletten niet te specificeren zijn om deze redenen, namelijk 77 van de 487.

Figuur 1: Categorisering van pamfletten 1701-1715. Bron: Knuttel

Figuur 2: Onderwerpen in de categorie 'Buitenland'. Bron: Knuttel

¹⁶ Zie voor deze specificatie Appendix A: Specifieke Onderwerpen 'Buitenland'.

Voor wat betreft de representativiteit van de uitkomsten van een dergelijke analyse, moet er ten slotte nog een laatste mogelijke bezwaar aangekaart worden. Die luidt dat er meer catalogi zijn dan die van Knuttel.¹⁷ Ik acht deze catalogus echter als toereikend genoeg voor een dergelijke analyse en dit onderzoek. Dit is namelijk veruit de grootste pamflettencatalogus van Nederland, waarbij er overlapping bestaat met andere catalogi.

¹⁷ R. Harms, *De uitvinding van de publieke opinie: pamfletten als massamedium in de 17e eeuw*, (Utrecht 2010) 27; J. de Kruif (ed.), *Het lange leven van het pamflet*, 42-43.

2: Aanloop en Begin van de Spaanse Successieoorlog 1701-1702

'(...) dat haar Ho:Mog. wegens die favorable dispositie van de Engelsche Natie in haar faveur, ende voor het gemeene beste, een zeer gevoelige erkentnisse hadden, wetende van wat gewigte voor haar was, de assistentie van een volk wiens kloekmoedigheid en valeur door de gantsche Wereld beroemt is, dat zy haar aan zyne Majesteit door een nieuwe verpligtinge verbonden hielden voor het gene hadden gedaan, om zyn volk in zoo een favorable dispositie te brengen[.]'¹⁸

Glorious Revolution

Sinds Willem III de Engelse troon besteeg in 1689, waren Engeland en de Nederlandse Republiek bondgenoten. Dit was enigszins logisch, aangezien Willem III naast koning van Engeland ook stadhouder in de Republiek was. Verder hadden de staten overeenkomstige religieuze opvattingen en handelsbelangen. Tijdens de Spaanse Successieoorlog liep dit bondgenootschap door, zelfs na de dood van Willem III in 1702.

Toch was deze band tussen Engeland en de Republiek niet vanzelfsprekend te noemen; de term wisselvallig sluit beter aan op het benoemen van de onderlinge relatie. In de zeventiende eeuw zijn er namelijk drie oorlogen gevoerd tussen Engeland en de Republiek, respectievelijk in 1652-1654, 1665-1667 en in 1672-1674. Deze oorlogen hadden voornamelijk betrekking op het uitvechten van de onderlinge handelsbelangen en de daarbij horende opbrengsten. Er was nooit een serieuze poging ondernomen om elkaar met landlegers te lijf te gaan.¹⁹

Ondanks het voeren van dergelijke oorlogen leek het alsof de Engelsen en Nederlanders geen enorme wrok tegen elkaar koesterden. De manier waarop de Engelse troonopvolging werd opgelost is daar een goed voorbeeld van. Het verleden van die troonopvolging stond namelijk bol met conflicten over religieuze zaken; vooral het katholicisme was een uitermate gevoelig punt. Zelfs vanuit de protestantse Republiek werd erkend dat leven onder een 'paapse prins' tot gevolg had dat het volk daar 'zeer ongelukkig van werd'.²⁰ Door het 'uitnodigen' van Willem III werd er gehoopt dat

¹⁸ *Extract uyt het register der resolutien van de [...] Staten Generaal [...]. Veneris den 15 july 1701*, Knuttel 14625 (1701), A2.

¹⁹ Zie voor een uitgebreide behandeling over deze oorlogen: J.R. Jones, *The Anglo-Dutch Wars of the Seventeenth Century*, (New York 1996).

²⁰ *De zieltoegende Juda, vertoont in een treur-rede [...] en toegepast op het droevig afsterven van William III*, Knuttel, 14725 (1702).

hij de protestantse religie en vrijheid zou redden. Dat deed hij, samen met een invasiemacht van ruim tienduizend soldaten en verjoeg daarmee de Engelse katholieke koning James II (1633-1701).²¹

Deze gebeurtenis leidde dus tot een langdurig bondgenootschap tussen Engeland en de Republiek en zou tevens grote gevolgen hebben.²² Willem III was namelijk geobsedeerd door Frankrijk. Hij maakte de Franse inval in 1672 actief mee als stadhouder van de Republiek. Deze ervaring was dusdanig traumatisch voor hem (en voor inwoners van de Republiek²³), dat zijn verdere leven in het teken lijkt te hebben gestaan in het inperken van de macht van Frankrijk.²⁴ De troon van Engeland nemen was zodoende geen liefdadigheidsactie; hij zou Engeland gebruiken in de strijd tegen Frankrijk. Na zijn kroning in 1689 betrok hij beide naties dan ook tegen Frankrijk in de Negenjarige Oorlog (1688-1697), die al in volle gang was. Deze oorlog ontstond nadat Frankrijk gebieden langs de grens veroverde, wat niet werd geaccepteerd door andere Europese staten, die zich vervolgens organiseerden in een grote coalitie tegen Frankrijk. De oorlog werd besloten met de Vrede van Rijswijk in 1697, waarin onder meer werd vastgelegd dat Lodewijk XIV de status van Willem III als Engelse koning officieel erkende. Toch zou het niet lang rustig blijven in Europa.

Declaraties en troepenbewegingen

De Spaanse Successieoorlog betrof een conflict over de opvolger van de Spaanse troon, die in verkeerde handen de machtsbalans in Europa teveel zou verstoren. Voordat deze strijd uitbrak,

²¹ J.F. Bense, *The Anglo-Dutch Relations: From the Earliest Times to the Death of William the Third*, (Den Haag 1924), 190.

²² Vgl de historicus John Brewer had Engeland vóór 1688 enkel laten zien dat andere staten rekening dienden te houden met de vloot van deze zeemacht. Na 1688, toen Willem III op de troon kwam te zitten, voerde Engeland steeds vaker oorlog, ook ter land. De ontwikkelingen van de staat daarna zijn opzienbarend. Neem de belastingopbrengsten, die vóór 1688 ongeveer een vijfde die van Frankrijk waren, terwijl in 1715 drie keer (!) zoveel belastingopbrengsten als in Frankrijk werden opgehaald. Verder zorgde de introductie van een uitgebreid financieel stelsel (Bank of England 1694 b.v.) ervoor dat er leningen werden afgesloten waar garant voor werd gestaan door het Engelse *Parliament*. Deze ontwikkelingen tonen onder andere aan dat Engeland bij aanvang van de Spaanse Successieoorlog, ondanks de uitgaven voor militaire zaken, steeds sterker werd, maar nog lang niet op diens machtsbasis was die het later zou hebben in de achttiende eeuw. Kortom, er bestaat enige overeenstemming dat Engeland in deze periode de Republiek voorbij streefde, maar wanneer precies bestaat dus nog discussie over. Daar hoop ik met dit betoog meer duidelijkheid in te scheppen. Zie voor meer informatie over het staatsvormingsproces van Engeland: J. Brewer, *The Sinews of Power: War, Money and the English State 1688-1783* (Londen 1988).

²³ Er werd nog stelselmatig verwezen naar het 'ons nooit te vergetene' Rampjaar in pamfletten, zo ook in 1702 in: *Needer-land hollende naa het verderf, beklaagt, bestraft, getroost*, Knuttel 14799 (1702), A2.

²⁴ R. Hatton, *'Louis XIV and his Fellow Monarchs'* (Londen 1976), 36.

waren er verregaande onderhandelingen geweest om een oorlog hierover te voorkomen. In 1698 werd het Eerste Partitieverdrag gesloten in een poging de erfeniskwestie op te lossen. Dit verdrag, dat werd getekend door de Republiek, Frankrijk en Engeland, zegde de Spaanse troon toe aan de neutrale kandidaat Jozef Ferdinand van Beieren (1692-1699). Een deel van het rijk zou vervolgens nog verdeeld worden. Lodewijk XIV zou enkele Italiaanse gebieden krijgen, zoals Napels, Toscane en Sicilië, terwijl de Oostenrijkse aartshertog Karel VI (1685-1740) onder andere de Spaanse Nederlanden toegewezen kreeg. De vroegtijdige dood van de Beierse erfgenaam in 1699 liet dit verdrag echter vervallen, waarna er een groot probleem ontstond. De erfenis kon nu alleen nog worden toegewezen aan Filips van Anjou (1683-1746), lid van de Bourbondynastie en kleinzoon van Lodewijk XIV, of aartshertog Karel VI van Oostenrijk, lid van de Habsburgse dynastie.

In 1700 volgde zodoende een nieuw verdrag tussen Engeland, de Republiek en Frankrijk. Dit zogenaamde 'Tractaat van Verdeelinge'²⁵ (Tweede Partitieverdrag) moest een alternatieve oplossing bieden voor het erfenisdispuut van Spanje. De Spaanse kroon zou naar Oostenrijk gaan en de Italiaanse gebieden zouden in handen van Lodewijk XIV komen. Oostenrijk stemde hier niet mee in, omdat Karel VI zijn oog had laten vallen op de Italiaanse gebieden, die niet alleen grensden aan zijn eigen domein, maar ook rijk en ontwikkeld waren. Tevens zag koning Karel II van Spanje dit niet zitten, omdat zijn Spaanse rijk dan volledig uit elkaar zou worden getrokken. Uit diens testament bleek daarom dat hij het gehele Spaanse rijk schonk aan Filips van Anjou, de kleinzoon van Lodewijk XIV. Laatstgenoemde erkende de uiteindelijke erfenis en verwierp het Tractaat van Verdeelinge; dit tot grote ontsteltenis van Engeland en de Republiek. Het niet nakomen van afspraken door Frankrijk woog zo zwaar voor de Republiek, dat ze Frankrijk uiteindelijk de oorlog zou verklaren. Het zou immers de grondslag wegnemen om überhaupt nog afspraken met elkaar te maken.²⁶

Op het verwerpen van het verdrag door Frankrijk besloten de Republiek, Engeland en Oostenrijk te komen tot het Verdrag van Den Haag in 1701. Er werd een alliantie gesmeed die toentertijd bekend stond als de 'grote alliantie' (vanaf nu Grote Alliantie genoemd).²⁷ Het doel van deze alliantie lag in het verlengde van de uitkomst van de Spaanse troonopvolging, namelijk voorkomen dat Frankrijk het machtsevenwicht in Europa ernstig zou verstoren; de Spaanse en Franse kroon zouden nooit samen mogen gaan. Frankrijk werd er namelijk van beschuldigd een 'universele

²⁵ *Het waare interest van Europa, tot conservatie van haare vryheit*, Knuttel 14800 (1702), A4.

²⁶ *Manifest, houdende de redenen waerom de [...] Staten Generael [...] genoodtsaeckt zijn tegens [...] Vranckryck en Spaigne den oorlogh te declareren; in dato den achtsten mey 1702*, Knuttel 14760 (1702), A9.

²⁷ Van Vrijbergen aan Heinsius, 4 juni 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1703 Deel 2, GS 163, 268.

monarchie' te willen stichten, waarmee dominantie over heel West-Europa werd bedoeld.²⁸ In Engeland werd die opvatting gedeeld. Zo schreef de Nederlandse vertegenwoordiger in Londen, Marinus van Vrijbergen (1657-1711), in 1702 dat Engeland: '(...) geresolveert is alles bij te setten wat tot d'onderbrengingh van Vrankrijckx groote maght dienen kan.'²⁹ Alle partijen waren er dus van overtuigd geraakt dat de balans van de macht was verstoord en hersteld diende te worden.

Voor de Republiek kwam de Franse dreiging erg dichtbij toen in februari 1701 Franse troepen de Spaanse Nederlanden binnen trokken. De Franse soldaten ontmantelden op vreedzame wijze de Nederlandse garnizoenen, die gestationeerd waren in strategisch gelegen steden. Dit ging regelrecht tegen de afspraken in die waren gemaakt bij het Verdrag van Rijswijk, dat was gesloten na de Negenjarige Oorlog. Daarin was namelijk besloten dat de Spaanse Nederlanden een barrière vormden tussen de Nederlandse Republiek en Frankrijk, waarbij eerstgenoemde strategisch gelegen steden van garnizoenen mocht voorzien. Voor de Republiek was het gebied ook van belang in verband met de handel, omdat de Schelde en Antwerpen daarmee onder Nederlands gezag vielen.³⁰ De onrechtmatige bezetting van de Spaanse Nederlanden was niet dus niet alleen het zoveelste voorbeeld van Frankrijk die verdragen schond, maar werd vooral een directe politieke en commerciële bedreiging voor de Nederlandse Republiek. Zodoende werd deze actie van Frankrijk niet alleen drie keer genoemd in het manifest van de Staten-Generaal waarin officieel de oorlog werd verklaard in mei 1702, veelzeggender is dat het gebied werd bestempeld als 'dien noodtzaeckelijken Voormuur'.³¹

Dat die Franse dreiging realistisch was bleek uit een aantal in april 1702 onderschepte brieven. Nog voor de officiële oorlogsverklaring van de Staten-Generaal zag het er naar uit dat er Franse plannen waren voor een beleg van Maastricht: '(...) Ludwig von Baden heeft brieven onderschept waaruit zou blijken dat de hertog van Bourgondië volgend jaar de campagne zal openen met het beleg van Maastricht; Vauban schijnt het wel aan te durven.'³²

²⁸ *Manifest, houdende de redenen waerom de [...] Staten Generael [...] genoodtsaeckt zijn tegens [...] Vranckryck en Spaigne den oorlogh te declareren; in dato den achtsten mey 1702*, Knuttel 14760 (1702), 1, 75.

²⁹ Van Vrijbergen aan Heinsius, 21 maart 1702. *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1702 Deel 1, GS 158, 17.

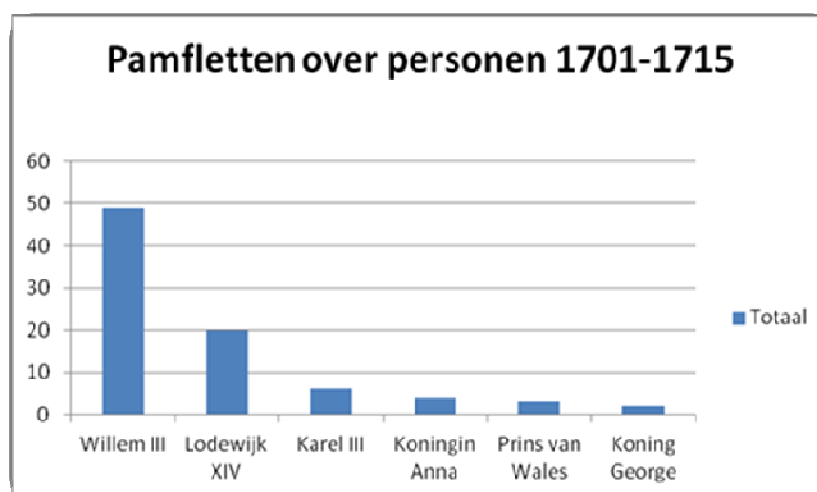
³⁰ J. Israel, *Dutch Primacy in world trade* (Oxford 1989), 361.

³¹ *Manifest, houdende de redenen waerom de [...] Staten Generael [...] genoodtsaeckt zijn tegens [...] Vranckryck en Spaigne den oorlogh te declareren; in dato den achtsten mey 1702*, Knuttel 14760 (1702), 8-9, 14.

³² Van Dopff aan Heinsius, 4 mei 1702, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1702 Deel 1, GS 158, 162.

Een bewogen jaar

Vlak voor Engeland en de Republiek de oorlog verklaarden aan Frankrijk en Spanje, overleed Willem III op acht maart 1702 in Londen. Hij zou tijdens de jacht van zijn paard zijn gevallen en zijn sleutelbeen hebben gebroken, waarna hij na een ziektebed uiteindelijk overleed.³³ Er volgde diepe rouw, een 'treurjaar'³⁴, om de voormalige koning, die beide naties sinds 1689 in een sterk verankerd bondgenootschap had geleid. De uiting van die rouw was duidelijk merkbaar. In de periode 1701-1715 was Willem III de meest besproken persoon in alle gepubliceerde pamfletten (zie figuur 4), waarbij wel opgemerkt moet worden dat het overgrote deel van publicaties in zijn overlijdensjaar verscheen. De dokter van Willem III moest zich zelfs publiekelijk verantwoorden, omdat die werd beschuldigd van kwakzalverij.³⁵

Figuur 4: De aantallen pamfletten die specifiek over personen gaan in 1701-1715. Bron: Knuttel

Niet alleen uit de kwantiteit was te merken dat Willem III populair was, inhoudelijk gezien werd dat meer dan bevestigd. Zo werd hij onder meer beschouwd als 'Beschermer des Geloofs: van zyn Geboortedag af, tot zyn Doodtoe'³⁶, als wijs en dapper³⁷ en als 'Dien Held, die 't wank'lend

³³ Kort dog pertinent verhaal van't leven en sterven van Willem de Derde, Knuttel 14673 (1702), A2-A3; Treurdigt op de dood van den alderdoorlugtigsten vorst Willem de Derde, Knuttel 14677 (1702).

³⁴ Dit betreft een van oorsprong Engels pamflet dat in het Nederlands is gepubliceerd: *Rechtsinnige gevoelens van Europa, over het beklaglijk afsterven van [...] William de III*, Knuttel 14675 (1702), A1.

³⁵ *Brief van de heer Ronjat, eerste chirurgijn van sijn laatstoverleden majesteit van Engeland, Willem de Derde*, Knuttel 15050 (1703).

³⁶ Kort dog pertinent verhaal van't leven en sterven van Willem de Derde, Knuttel 14673 (1702), A1.

Engelant Van 't blinde Pausdom af deed springen.³⁸ Kortom, Willem III was een buitengewoon geliefde vorst onder de inwoners van de Republiek en werd in die Republiek gezien als redder van Engeland. Uit het brievenverkeer is ook grote rouw op te merken, maar het kan zijn dat er enkele brieven niet bewaard zijn gebleven. De briefwisseling van Anthonie Heinsius begint namelijk op negentien maart 1702, elf dagen na de dood van Willem III. Een veelzeggende brief die wel bewaard is gebleven komt van de Nederlandse vertegenwoordiger in Engeland : 'Mijn hart is mij soo beklemmt en vinde mij door continuel waecken sodanigh afgemat, dat ick in geen staet ben nu meer particulariteyten te können schrijven.'³⁹

Hoewel Willem III in de Republiek bijzonder populair was, bleek dit in Engeland een stuk minder het geval. Dit had te maken met het feit dat hij een buitenlander was en niet alle partijen tevreden kon stellen. In de Engelse politiek was er sprake van partijpolitiek, waarbij de Whigs en de Tories de boventoon voerden. Deze hadden uiteenlopende visies op het buitenlandse beleid; waar de Whigs het beleid van Willem III steunden, waren de Tories van mening dat Willem III Engeland misbruikte voor de belangen van de Republiek. Op persoonlijk vlak konden leden van beide partijen tevens moeilijk met hem opschieten. Zodoende waren de Tories niet rouwig toen hij stierf, in tegendeel, ze waren verheugd; nu was er eindelijk een Engelse vorstin.⁴⁰ Na zijn dood werd hij door sommige Tories zelfs nog beschimpt in diverse pamfletten.⁴¹ Desondanks waren beide partijen wel overtuigd van de '(...) welstand van de gemeene saeck en specialijck tot alles wat dienen kan tot de goede intelligentie tusschen de twee natiën' [.]⁴²

Het overlijden van de koning had dus geen gevolgen voor de alliantie of de buitenlandse politiek van Engeland. De opvolger van Willem III was koningin Anne (1665-1714). Zij liet al snel na de dood van Willem III aan de Staten-Generaal weten dat ze dezelfde innige band wilde onderhouden met de Republiek en dat de alliantie zonder meer moest worden behouden, voor het behoud van de

³⁷ Dit betreft een van oorsprong Engels pamflet dat in het Nederlands is gepubliceerd: *Rechtsinnige gevoelens van Europa, over het beklaglijk afsterven van [...] William de III*, Knuttel 14675 (1702), 4.

³⁸ *Op 't afsterven van Willem III*, Knuttel 14681 (1702).

³⁹ Van Vrijbergen aan Heinsius, 19 maart 1702, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1702 Deel 1, GS 158, 2.

⁴⁰ D.C. Coombs, *The Conduct of the Dutch*, 18-20.

⁴¹ Van Sauniere L'Hermitage aan Heinsius, 11 augustus 1702, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1702 Deel 1, GS 158, 373; Van Sauniere L'Hermitage aan Heinsius, 7 november 1702, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1702 Deel 1, GS 158, 528.

⁴² Van Vrijbergen aan Heinsius, 25 april 1702, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1702 Deel 1, GS 158, 129-130.

‘vrijheid in Europa’ en het inperken van de ‘overmacht van Frankrijk’.⁴³ Dit deed zij zo overtuigend, dat de Nederlandse vertegenwoordiger zeer opgelucht was. Hij kon niet anders denken dan dat de speciale band tussen beide naties zou blijven bestaan.⁴⁴

Zeker tot na de officiële oorlogsdeclaratie werd nauwlettend in de gaten gehouden of de Engelse sentimenten nog wel overeen kwamen met de Nederlandse. Dat dit het geval bleek, was een opluchting voor de inwoners van de Republiek. Een oorlog zonder Engeland werd als zeer onwenselijk gezien en misschien zelfs als onhaalbaar: ‘(...) T is waar, dat zyn des Keizers saaken, [m]aar echter, zonder Engeland, [w]at kans, om hier te geraaken?’⁴⁵ en ‘(...) Engeland die doet ons weten, (Laat ‘er ons dog niet vergeten), [v]an haar woord en vaste trouw, [d]oor die Koninglijke Vrouw[.]’⁴⁶

Waarschijnlijk is dat ook een belangrijke reden geweest waarom inwoners van de Republiek de Engelse politiek überhaupt op de voet volgden. Naast de Spaanse Successie en Europa in het algemeen, was de Engelse politiek tussen 1701-1715 het meest gepubliceerde onderwerp in pamfletten wat buitenlandse zaken betreft.⁴⁷ De onenigheid tussen de Whigs en de Tories was men dan ook niet vreemd, evenals de religieuze onenigheid tussen presbyterianen en episcopaten niet.⁴⁸ Deze diepgaande interesse in buitenlandse zaken was er ook voor andere staten, maar niet zo diep en niet zoveel als voor Engeland. Dat maakt het punt dat Engeland als noodzakelijk werd gezien als bondgenoot door inwoners van de Republiek erg aannemelijk, maar dat betekent niet dat er per se tegen Engeland werd opgekeken alsof die de overhand had in de politieke betrekkingen. Zoals eerder is gesteld waren de mensen in de Republiek sinds 1672 letterlijk doodsbang voor Frankrijk. Zij waren ervan overtuigd dat de Republiek alleen niet op kon tegen de Franse macht. Zodoende is het aannemelijk dat de opluchting dat Engeland geallieerd bleef aan de Republiek uit deze overtuiging voortkwam.

⁴³ *Aenspraake van syn excellencie den heere grave van Marlborough aan [...] de Staaten Generaal [...] den 31. maart 1702*, Knuttel 14750 (1702).

⁴⁴ Van Vrijbergen aan Heinsius, 28 maart 1702, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1702 Deel 1, GS 158, 49.

⁴⁵ *Nieuwe-modischen oorlog, of Mars in conjunctie met de vrede*, Knuttel 14805 (1702), 10.

⁴⁶ *Invallende gedagten, over den staat onses vaderlands*, Knuttel 14804A (1702), 11.

⁴⁷ Zie voor de genreverdeling van pamfletten *Appendix B: Genreverdeling pamfletten ‘Buitenland’*.

⁴⁸ *Het waare interest van Europa, tot conservatie van haare vryheit*, Knuttel 14800 (1702), 51-52.

3: De Grote Veldslagen 1702-1709

'Den Batavier, geschaart met 't puyck van Britse Helden,
Ontslopen 't Franse Heyr, en Slaan het niet der Velden:
Sy volgen haren roem en Vyandt op den voet,
En verwen 't blancke staal in 't laauw ontzielde bloet.'⁴⁹

Over de veldslagen is opvallend veel gepubliceerd in de pamfletten, terwijl dit aspect in het brievenverkeer alleen op een eenzijdige manier terugkomt, namelijk in de vorm van beschrijvende oorlogshandelingen. Naast de veldslagen werd ook de Engelse politiek op de voet gevolgd. De manier waarop er in pamfletten over beide aspecten wordt gesproken zegt iets over de politieke betrekkingen tussen de Republiek en Engeland.

Scipio van Grootbritannienje

De Grote Alliantie behaalde snel grote successen in de oorlog. Na de Slag bij Vigo (1702) bij Spanje, waar een deel van de zilvervloot werd buitgemaakt, waren Engeland en de Republiek heer en meester op de zeeën, vooral te danken aan 'den fieren Brit met zyne Zee-Kastelen.'⁵⁰ Ter land werden in hetzelfde jaar een aantal belangrijke steden ingenomen. Eerst vielen steden als Roermond en Venlo, in het daaropvolgende jaar volgden steden als Bonn, waardoor een invasie door Frankrijk in de Republiek zo goed als afgewend was.

Terwijl de oorlog zich uitbreidde, nam ook het aantal deelnemers toe. De keurvorst van Beieren koos er onverwacht voor om zich aan te sluiten bij Frankrijk en Spanje, waardoor Oostenrijk direct werd bedreigd. Daarentegen koos Savoye voor de Grote Alliantie, waardoor Oostenrijk, die oorlog voerde in Italië, een steunpilaar erbij kreeg.⁵¹ Ook Portugal en Pruisen zouden lid worden van de Grote Alliantie.

Ondanks een voorspoedig begin werd al snel duidelijk wat één van de eerste problemen zou worden, namelijk het aanstellen van een opperbevelhebber die het geallieerde leger zou leiden. Voorheen vervulde Willem III deze rol, maar na diens dood was zijn plek dus vacant geworden. Dit

⁴⁹ *Triumph-Basuyne, gesteken ter gedachtenis van de roemrugtige ... victory, door de wapenen van Engelandt ende Vereenigde Nederlanden op de Franssen, bevochten by Judoigne, op den 23 van bloeymaent 1706*, Knuttel 15518 (1706).

⁵⁰ *Tafereelen voor de Batavische helden, met een zege-wens op haar oorlogs togten*, Knuttel 14970 (1703), 15.

⁵¹ A.J. Veenendaal, 'The War of the Spanish Succession in Europe', in Bromley (red.), *The Rise of Great Britain*, 416-417.

werd uiteindelijk opgelost door John Churchill, de graaf (en niet lang hierna hertog) van Marlborough te benoemen. Zijn invloed was echter relatief, want hij kreeg niet de totale macht over het landleger, dat grotendeels uit Nederlandse soldaten bestond. Om iets voor elkaar te krijgen moest hij op dezelfde lijn komen met zowel diverse Nederlandse bevelhebbers als 'gedeputeerden te velde' die fungeerden namens de Staten-Generaal. Zij konden besluiten gemaakt door Marlborough die het Nederlandse leger aan gingen met een veto beslissen.⁵²

Deze unieke wisselwerking leidde regelmatig tot conflicten, waarbij Marlborough zijn frustraties diverse keren uitte.⁵³ In sommige gevallen ging dat zo ver dat het de positie van de bevelhebber in kwestie kostte. Generaal Slangenburg (1645-1713) kon bijvoorbeeld niet overweg met Marlborough en werd uiteindelijk opzij gezet.⁵⁴ Wel moet gezegd worden dat Slangenburg ook niet met diverse Nederlandse generaals overweg kon, wat waarschijnlijk zal hebben meegespeeld in de beslissing hem te vervangen.⁵⁵ Hij zou 'onhandelbaar' en 'onverzettelijk' zijn geweest.⁵⁶

Wat de hertog van Marlborough in zijn mars had werd duidelijk toen hij in 1704 met een voornamelijk Engels leger richting Beieren trok. Hij had hiervoor expliciete toestemming gekregen van koningin Anne om Engelse troepen vrijelijk in de Duitse staten te bewegen, met als doel 'to annoy the enemy the most'.⁵⁷ Het gros van het Nederlandse leger bleef, onder leiding van bevelhebber Ouwerkerk (1640-1708) achter om een mogelijke Franse aanval te kunnen weerstaan. De campagne van de hertog was noodzakelijk, omdat de keizer van Oostenrijk een wankelende positie had bereikt vanwege de plotselinge steun voor Frankrijk en Spanje door de keurvorst van Beieren. Toch werd er door Engelse inwoners met argusogen gekeken naar de operatie. Het redden van de keizerlijke landen, waarin protestanten werden 'verdelgd'⁵⁸, werd als een heus dilemma beschouwd. Uiteindelijk bereikte Marlborough, samen met prins Eugene van Savoye (1663-1736), die

⁵² Ibidem, 415.

⁵³ Coombs, *The Conduct of the Dutch*, 106.

⁵⁴ Van Buys aan Heinsius, 12 november 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 422.

⁵⁵ Van Noyelle aan Heinsius, 16 juli 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1703 Deel 2, GS 163, 347; Van Hop aan Heinsius, 17 juli 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1703 Deel 2, GS 163, 348.

⁵⁶ Van Witsen aan Heinsius, 10 augustus 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1703 Deel 2, GS 163, 396-397.

⁵⁷ Van Marlborough aan Heinsius, 4 juni 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1703 Deel 2, GS 163, 265.

⁵⁸ *De observator reflecterende op een t'zamen-spraak tusschen de waarheyt en eerlykheyt. En de harangue van een lid van't Hooger-huys*, Knuttel 15128 (1704), 7.

bevelhebber van het Oostenrijkse leger was, een grote overwinning, waarmee Beieren definitief werd verslagen en Frankrijk een grote nederlaag werd toegebracht.⁵⁹

De Slag bij Blenheim werd een van de meest populaire onderwerpen in de publicaties in de periode 1701-1715.⁶⁰ Het leverde zelfs een lofzang op voor koningin Anne.⁶¹ Opvallend is dat de overwinning niet alleen aan Marlborough en Eugene werd toegeschreven, maar ook aan de Republiek zelf, die relatief weinig met de strijd te maken had gehad: 'Wie stijft den moed van Hollands strybtren Leeuw? Een spruit van Mars, een wonder van onze eeuw. Held Marlborough, de glori van Brittanje. Verlosser van het Keyzerlyk Germanje.'⁶² Het leverde Marlborough zelfs de bijnaam 'Die Scipio van Grootbrittanje'⁶³ op, genoemd naar de bekende Romeinse generaal Scipio Africanus (236 – 183 v.Chr.), die het Carthaagse rijk met Hannibal (247 – 183 v.Chr.) wist te verslaan; Marlborough kon niet meer stuk bij de inwoners van de Republiek.

Engeland als steunpilaar

Engeland werd in de beginjaren van de oorlog als geliefde en bewonderde bondgenoot afgeschilderd in de pamfletten. De inspanningen van Engeland werden uitgebreid geroemd, veel meer dan die van Oostenrijk. Zo werd er verwezen naar de motieven van Engeland, die vrijwel hetzelfde zouden zijn als die van de Republiek, namelijk het bewaken van commerciële belangen en het behoud van de balans van de macht.⁶⁴ Deze strekking was ook te vinden in het brievenverkeer van raadpensionaris Anthonie Heinsius.⁶⁵ Verder werden vaak 'Brit en Batavier' in dezelfde zin of alinea genoemd van

⁵⁹ A.J. Veenendaal, 'The War of the Spanish Succession in Europe', in Bromley (red.), *The Rise of Great Britain*, 420-421.

⁶⁰ Zie *Appendix A: Specifieke Onderwerpen 'Buitenland'*.

⁶¹ *Lofzang van Anna, vergeleken met ons geloof, en hope, gehaelt uyt de spreekwijzen, en beloften der schriftuire [...] in die waeragtige triomphe [...] tegen de Franse, en Beyerse; eerst by Donauwert [...] en daar na bij Hogsted*, Knuttel 15160 (1704).

⁶² *Zegevuur over 'slands glorieuse veldtriomfen aen den Donauw, door den [...] hartog van Marlboroug*, Knuttel 15150A (1704).

⁶³ *De gezegende Brit en Batavier, aan den Donauw: onder het beleid des hertogs van Marlboroug, en R.V. Barons van Hompesch [...] Vrankryk en Beyerens leger-machten [...] verwinende*, Knuttel 15158 (1704).

⁶⁴ *Spaanse verdeeling en successie, naaktelijk vertonende de belangens van de staaten van Europa*, Knuttel 14596 (1701), 13-14.

⁶⁵ Van der Meer schreef aan Heinsius dat Engeland en de Republiek elkaar nodig hadden om de Engelse (protestantse) Successie veilig te stellen, de gereformeerde religie te bewaken en de macht van Frankrijk in te perken, 30 maart 1702, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1702 Deel 1, GS 158, 55-56.

pamfletten aangaande oorlogshandelingen: 'Zo Britsche Helden, zo: zo, brave Batavieren, Vaart voort op 't loff'lyk spoor, voor al u gebaand[.]'⁶⁶ Beide partijen kregen in het beginjaar van de oorlog veelal evenveel krediet voor hun aandeel daarin. Zo ook in de gepubliceerde oorlogsverslagen en gedichten over de Slag bij Vigo in 1702: 'De Scheepen in den brand, en op het Lant geslagen, Dat heeft het Engels volck, en Hollanders gedaan[.]'⁶⁷ Dit alles valt geheel samen in het eerder geschetste beeld dat door het bondgenootschap dat was gesmeed door Willem III de mensen in de Republiek zich nauw verwant voelden met de Engelsen; het leek er sterk op dat ze het gevoel hadden in hetzelfde schuitje te zitten.

Dit beeld over de Engelsen bleef jaren onveranderd, zo ook na de Slag bij Ramillies (1706). Deze overwinning zorgde ervoor dat de Spaanse Nederlanden in handen kwamen van de Grote Alliantie; daarmee werd een belangrijk oorlogsdoel voor de Republiek behaald.⁶⁸ De euforie was dan ook enorm: '(...) Nooyt heeft het Neerlands Volek bevogten zo veel zeegen, [e]n nooyt heeft Lodewijck zo fellen neep gekregen.'⁶⁹ In Londen maakte ongeloof van dit nieuws snel plaats voor feestvreugde.⁷⁰ Ouwerkerk, die in 1704 veldmaarschalk was geworden, was uitermate tevreden over het optreden van zowel de Nederlandse én Engelse soldaten: 'De Engelsche en Auxiliaire Troupes hebben niet minder haer eer ende wackerheydt betracht. Den Heere Hertogh van Marlborough heeft naer zyne loffelijcke alles gedaen dat men van een Groot Capiteyn verwachten kan.'⁷¹ Zijn verslag leek Engeland een ondersteunende rol toe te wijzen, wat gezien de verhoudingen op het slagveld zeker klopte; het aantal Engelse soldaten in dienst was ongeveer de helft ten opzichte van het leger van de Republiek.

⁶⁶ *Op de veroverde, gezonkene en verbrande Fransche en Spaansche scheepen der zilvere vloot, in Rodondello en Vigos*, Knuttel 14797 (1702).

⁶⁷ *De Spaense bant-klock, geluyt door de Engelse en Hollanders*, Knuttel 14798 (1702).

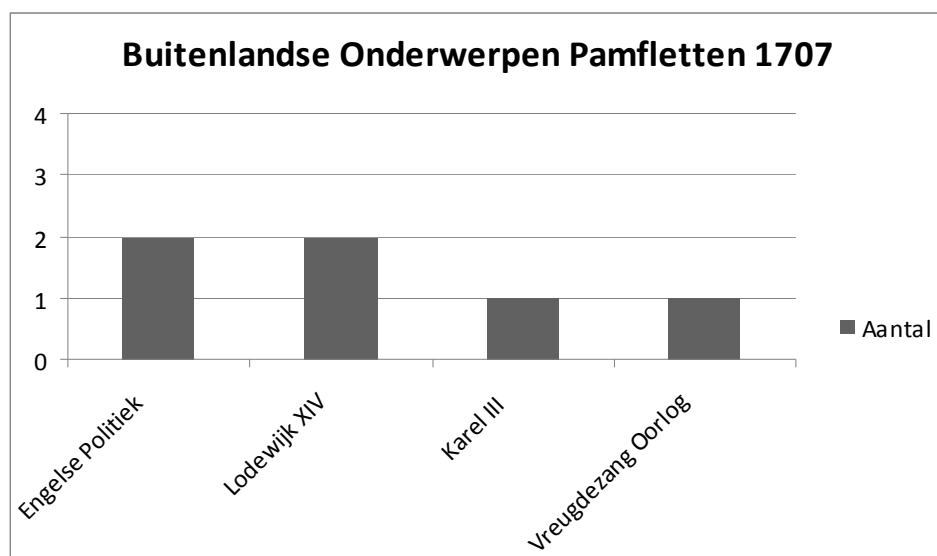
⁶⁸ Vlg Veenendaal was niet alleen de militaire overwinning na Ramillies, maar ook een revolutie in de Zuidelijke Nederlanden zelf de reden dat de Grote Alliantie snel grip kreeg op het gebied.

⁶⁹ *Triumph-Basuyt, gesteken ter gedachtenis van de roemrugtige ... victory, door de wapenen van Engelandt ende Vereenigde Nederlanden op de Fransen, bevochten by Judoigne, op den 23 van bloeymaent*, Knuttel 15518 (1706).

⁷⁰ Van Saunier De L'Hermitage aan Heinsius, 28 mei 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 261-262.

⁷¹ *Missive, geschreven aen Haer Hoogh. Mog. door den Heer van Auverquerque, in het leger by Leuven den 25. Mey 1706*, Knuttel 15503 (1706).

Opvallend was verder dat er in de jaren met weinig publicaties er vaak toch aandacht was voor de Engelse politiek (zie figuur zes). Zo was er in 1707, met maar tien publicaties in de categorie ‘buitenland’, aandacht voor de lopende onderhandelingen met Schotland aangaande het vormen van een unie, die door van Vrijbergen werd bestempeld als een gedwongen en ongelukkig huwelijk.⁷² Uitermate veelzeggend was dat er in een vreugdezang werd gerefereerd aan de ‘oude alliantie’⁷³, wat wederom zou impliceren dat het verbond tussen Engeland en de Republiek als een soort van klassiek of eerder vanzelfsprekend bondgenootschap gezien werd.

Figuur 6: Specifieke buitenlandse onderwerpen in 1707. Bron: Knuttel

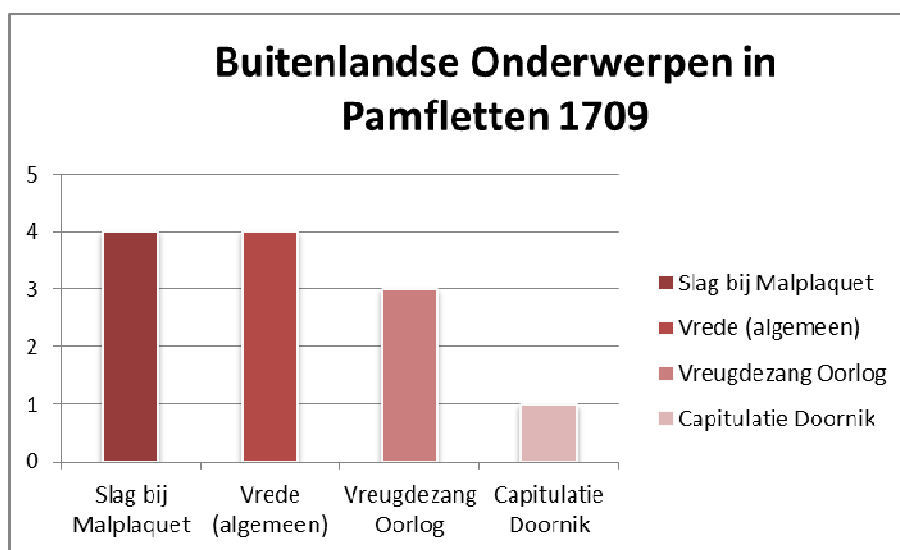
De vanzelfsprekendheid van de alliantie toonde zich ook in latere publicaties. In het pamflet ‘*Het Vorstelyk Kaart-spel, tussen een Spanjaard, Hollander, Fransman, Engelsman en Hoogduitser*’ uit 1709 kwam dit goed naar voren. In deze publicatie krijgen diverse partijen kaarten toebedeeld die zij ‘spelen’, waarbij het ‘spel’ een metafoor is voor de oorlog. Frankrijk en Spanje zijn ‘beest’, dat vijand betekent. De Hollander zegt dat er uit zijn hand wel ‘twee beest mogen worden’ (doelende op Frankrijk en Spanje), waarop Engeland antwoord ‘daarom zal ik Troef spelen’. Daaropvolgend zegt het Engelse Parlement: ‘Wij zullen om het Regt des Spels, u in alles helpen’. Dit impliceert dat

⁷² Van Vrijbergen aan Heinsius, 17 mei 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 273.

⁷³ *De heerlykheid Gods met een grote glans opgegaan aan den Donauw, overgegaan na Ramellys en Barcelona, voortgegaan tot aan Turin [...] schriftmatig verklaard*, Knuttel 15581 (1707), 23.

Engeland in de publieke sfeer werd gezien als een trouwe bondgenoot, maar niet partij die de wil oplegde aan de Republiek.⁷⁴

Bij tegenslagen werd er niet meteen een zwarte piet gespeeld, wat had gekund met een Engelsman als bevelhebber en veel buitenlandse soldaten in het leger. Eerder leek het erop alsof dergelijke zaken werden genegeerd. Een goed voorbeeld daarvan betrof de Slag bij Malplaquet (1709). Na jaren van relatieve voorspoed kregen de Republiek en Engeland hier een deksel op de neus. Deze veldslag, de grootste in de hele oorlog, werd gewonnen door de Grote Alliantie, maar met dusdanige verliezen dat er gesproken kon worden van een pyrrusoverwinning.⁷⁵ Er verschenen wel enkele oorlogsverslagen over de strijd, maar specifieke lofzangen ontbraken (zie figuur 7). Dat is vreemd aangezien de veldslagen uit het verleden, die overtuigender gewonnen werden, wel op redelijk wat publieke aandacht konden rekenen. De vreugdezangen die uiteindelijk verschenen in 1709 ontweken Malplaquet en legden juist de nadruk op de grotere successen uit het verleden en de geruchten over een aanstaande vrede.⁷⁶

Figuur 7: Aantal pamfletten over buitenlandse onderwerpen in 1709. De publicaties over Malplaquet betreffen geen lofzangen maar beschrijvende oorlogshandelingen. Bron: Knuttel

⁷⁴ *Het vorstelijk kaart-spel, tussen een Spanjaard, Hollander, Fransman, Engelsman en Hoogduitser*, Knuttel 15806 (1709).

⁷⁵ Een pyrrusoverwinning is een overwinning die zoveel heeft gekost dat die ook beschouwd kan worden als een nederlaag.

⁷⁶ *Neerlands algemeene blydschap of Triumf-lied. Over de gelukkige veldtogten [...] zedert het jaar 1702*, Knuttel 15804 (1709); *Triomf der hooge bondtgenooten van den jare 1708*, Knuttel 15803 (1709).

4: De Wisselwerking in de Alliantie 1702-1715

‘Dat dese natie weynigh apprehensie heeft van het gevaer soolang het niet actueel in haer eyge rijk en voor haer deur leght, is haer gewoonte.’⁷⁷

Lastenverdeling

De samenwerking in de alliantie verliep niet altijd even soepel. Dit had voornamelijk te maken met tegenstrijdige belangen. Toen de oorlog net begonnen was waren er al wederzijdse klachten over het niet nakomen van gemaakte afspraken.⁷⁸ Beide partijen beschuldigden elkaar regelmatig over dergelijke zaken.⁷⁹ Toch werden de problemen die beide staten met elkaar hadden meestal simpelweg aangekaart en opgelost. De grotere problemen zouden echter gedurende de hele strijd een terugkerend fenomeen blijven en de politieke verhoudingen onder druk zetten.

Eén van die grote problemen was de lastenverdeling. De Republiek hanteerde een veldleger van meer dan honderdduizend man en subsidieerde een deel van het leger van Oostenrijk. Het veldleger van Engeland was ruim de helft kleiner en dus goedkoper dan het Staatse leger. Aangezien Frankrijk een directe bedreiging vormde, was de instandhouding van het veldleger de hoogste prioriteit voor de Republiek. Dit ging echter ten koste van de vloot, waarover disputen ontstonden met Engeland. Engeland wenste namelijk een oorlog op zee, omdat er in een continentale oorlog voor hen weinig te winnen was. Geruchten over deze motivatie waren bij Heinsius bekend.⁸⁰ Lord Godolphin (1645-1712), Engels hoofd van financiële zaken, probeerde het als volgt te verkopen aan de Nederlandse vertegenwoordiger van Vrijbergen in 1703: ‘(...) Nadat mylord Godolphin mij in seer stercke termen gemarqueert hadde dat wij ter zee d’affbreuck aen den vijant doen moesten, want als men sulx maer alleen te landt deede, dat den oorlogh seer langh dueren soude en dat het hem voorquam alsoff men bij ons geen attentie genoegh maecte op de affaires ter zee[.]’⁸¹ De Nederlandse vertegenwoordiger gaf als reплиek dat de Engelse militie in het veldleger ‘in slechte

⁷⁷ Van Vrijbergen aan Heinsius, 23 maart 1708, 1708 Deel 7, GS 194, 170.

⁷⁸ Van Saunier De L’Hermitage aan Heinsius, 23 juni 1702, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1702 Deel 1, GS 158, 305.

⁷⁹ Van J. de Wildt aan Heinsius, 15 mei 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 152-153; Van Vrijbergen aan Heinsius, 16 mei 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 154-155.

⁸⁰ Van Hop aan Heinsius, 20 augustus 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1703 Deel 2, GS 163, 414.

⁸¹ Van Vrijbergen aan Heinsius, 3 april 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1703 Deel 2, GS 163, 138.

staat' waren en dat twee Engelse regimenten maar half compleet zouden zijn; dit was duidelijk een kwestie van tegenstrijdige belangen.

Om de lastenverdeling te lijf te gaan onderhandelden beide partijen als kruideniers. Zo wilde Engeland in ruil voor het sturen van meer troepen naar het continent, dat de Republiek stopte met het voeren van handel met en brievenverkeer naar de vijand. Dit ging niet zonder slag of stoot, maar uiteindelijk werd het in- en uitvoeren van goederen naar Spanje en Frankrijk een jaar lang verboden middels een plakkaat van de Staten-Generaal; het importeren van Franse wijn, Spaanse wol of het sturen van brieven was niet meer toegestaan.⁸² Dit veroorzaakte veel ophef, omdat de belangen van veel kooplieden direct werden geraakt. De provincie Zeeland vroeg zich af waarom een dergelijke resolutie niet was uitgevaardigd tijdens de Negenjarige Oorlog en achtte deze dan ook als ongefundeerd.⁸³ De reden waarom er enkel een eenjarig verbod was afgekondigd, kwam volgens Heinsius omdat er 'dagelijks werd geklaagd' door de bondgenoten. Ook vond hij de praktische gevolgen ervan nuttig voor het verloop van de oorlog.⁸⁴

De Engelsen hadden ondanks het aandringen op het verbod niet veel vertrouwen in de uitvoering van de resolutie. Zo schreef de Engelse vertegenwoordiger in de Republiek, Alexander Stanhope (1638-1707): "(...) the Dutch will trade in despite of all prohibitions, [their government not being] masters of the People in that particular."⁸⁵ Hetzelfde kon echter gezegd worden over Engelse handelaren, die via Portugal met Spanje schenen te handelen.⁸⁶ De kwestie zou hoe dan ook jaren blijven spelen, waarbij Engeland de Republiek ter verantwoording zou blijven roepen aangaande handel met de vijand. Vooral handel die de vijand sterker maakte, vermoedelijk wapens en geld, werd als uitermate bezwaarlijk gezien. De Republiek verwierp deze kritiek door te wijzen op de historie; dergelijke handel, ook met vijanden, deed men sinds jaar en dag.⁸⁷ Zodoende kregen Engelse verzoeken betreffende een handelsembargo tegen Frankrijk en Spanje, na de uitzondering

⁸² *De continueerende zegenpralingen der geallieerde wapenen in de Nederlanden, behaalt op die van Vrankryk en Spaanjen, in den jaare 1703*, Knuttel 14961 (1703), 49.

⁸³ *Propositie aan haar hoog mog: de heeren Staten Generaal [...] wegens haar ed: mog: de heeren Staten van Zeelant, rakende de commissie-vaart, op den 10. december 1703*, Knuttel 14960 (1703).

⁸⁴ Van Heinsius aan Welland, 5 januari 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1703 Deel 2, GS 163, 9.

⁸⁵ D.C. Coombs, *The Conduct of the Dutch*, 43.

⁸⁶ Van Sauniere L'Hermitage aan Heinsius, 25 december 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1703 Deel 2, GS 163, 590.

⁸⁷ C.W. Wood, *A Study of Anglo-Dutch Relations in the Grand Alliance, 1701-1706*, 294.

van het éénjarige verbod, geen vervolg meer.⁸⁸ Zelfs niet ondanks regelmatige confiscaties van Nederlandse handelsschepen door Engeland.⁸⁹ Een andere poging van Engeland om zich te weren tegen deze handel was het verhogen van importtarieven.⁹⁰

De lastenverdeling en de daarbij horende kruidenierstaferelen uitten zich ook op andere manieren. Zo was er afgesproken dat Engeland aangaande ontwikkelingen in Portugal, Duitsland en Savoye elke rekening voor tweederde zou betalen en de Republiek voor het resterende derde deel. Toch probeerde Engeland de Republiek soms voor zeker de helft van de kosten op te laten draaien.⁹¹ Ook werd er regelmatig pressie gevoerd om de Republiek mee te krijgen in diverse avonturen, zoals in de koloniën.⁹² Zo kwam er onder andere het Engelse verzoek voor het deels bekostigen van een garnizoen in Gibraltar, dat in 1704 was veroverd door een gecombineerde vloot van beide zeenaties.⁹³ Volgens Heinsius kon de Republiek echter geen extra kosten meer aan, waardoor er niet bepaald werd meegewerkt in het bijdragen aan Engelse avonturen.⁹⁴ De Republiek liep bijvoorbeeld ernstig achter in het betalen van de rekeningen in Portugal⁹⁵ en hamerde er bij Engeland regelmatig op dat die de Republiek nog geld schuldig was.⁹⁶

Vanaf 1706 begon de schuldenlast van de Republiek vrijwel ondraaglijk te worden: '(...) de lasten hier met die van Englant zijn onvergelykelyck; dat ons credit soo goet is als 't haere is mede

⁸⁸ Van Vrijbergen aan Heinius, 10 juni 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 183; Van Vrijbergen aan Heinius, 17 juni 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 189-190;

⁸⁹ Van Vrijbergen aan Heinius, 8 juli 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 225.

⁹⁰ Van Sauniere L'Hermitage aan Heinsius, 3 februari 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 53; Van Vrijbergen aan Heinius, 6 februari 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 54.

⁹¹ Van Vrijbergen aan Heinius, 18 maart 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 219.

⁹² Van Schonenberg aan Heinsius, 18 augustus 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 284-285.

⁹³ Van Vrijbergen aan Heinsius, 7 oktober 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 376.

⁹⁴ Van Heinsius aan Van Vrijbergen, 17 oktober 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 386-387; Van Heinsius aan Buys, 2 maart 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 102.

⁹⁵ Van Schonenberg aan Heinsius, 20 februari 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 72; Van Schonenberg aan Heinsius, 19 april 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 211.

⁹⁶ Van Vrijbergen aan Heinius, 5 augustus 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 267-268; Van Vrijbergen aan Heinsius, 16 januari 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 27.

een quade stelling.⁹⁷ Alleen de provincie Holland zou nog geld hebben. Volgens Willem Buys (1661-1749), pensionaris van Amsterdam, was de financiële situatie nog erger dan die van Frankrijk, hoewel niet duidelijk is waar hij dit op baseerde.⁹⁸ Het leek er echter op dat de lege schatkist lange tijd niet kenbaar werd gemaakt aan de Engelsen, wat zou leiden tot onbegrip in de passieve houding van de Republiek. Pas in 1707 werd voor het eerst door Heinsius overwogen om de financiële situatie bekend te maken, vooral nadat Engeland het onbegrijpelijk begon te vinden waarom de Republiek zo zwaarmoedig deed over het steunen van initiatieven.⁹⁹ Dit ergerde Heinsius zeer. Hij wees op het feit dat de lastenverdeling niet in verhouding was, dat de Republiek een jaar eerder dan Engeland al met de oorlog was begonnen (met bijbehorende kosten) en dat het zodoende onacceptabel was dat Engeland telkens weer vroeg om een grotere bijdrage, terwijl Engeland volgens hem juist veel te weinig deed aan oorlogsinspanningen.¹⁰⁰

Een eerste poging dit duidelijk te maken ving geen bot, omdat de toenmalige *secretary of state*, Robert Harley (1661-1724), verwickeld was in intriges aan het Engelse hof die tegen de wil en het belang van de Engelse regering in gingen. Harley was uitermate ontevreden geworden over de ontwikkelingen in de oorlog, zoals de verovering van de Spaanse Nederlanden, die niet gunstig waren voor Engeland. Daarom was hij niet van plan om de Republiek te helpen. Sterker, hij bemoeilijkte de samenwerking niet alleen, maar stak ook een mes in de rug van diverse collega's die hem vertrouwden. In de Republiek speculeerde men al een tijdje over mogelijke vijanden in Engeland en werd er aangedrongen op de vertegenwoordiger aldaar om zich vooral te beroepen op de gematigde mensen.¹⁰¹ Toch kwam de zaak aangaande Harley al snel naar boven, waarna zijn ontslag niet lang uitbleef.¹⁰² Na zijn verwijdering ging de samenwerking al snel beter.¹⁰³ Ironisch genoeg zou dezelfde Harley, die inmiddels lid was geworden van de Tories, weer toetreden in een hoge functie in de

⁹⁷ Van Heinsius aan Buys, 13 oktober 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 608.

⁹⁸ Van Buys aan Heinsius, 17 juni 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 351.

⁹⁹ Van Heinsius aan Vrijbergen, 8 februari 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 67; Van Heinsius aan Vrijbergen, 13 september 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 533-534.

¹⁰⁰ Van Heinsius aan Vrijbergen, 18 november 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 649-650.

¹⁰¹ Van Buys aan Heinsius, 11 oktober 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 601; Van Buys aan Heinsius, 5 december 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 706.

¹⁰² Van Vrijbergen aan Heinsius, 21 februari 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 7, GS 194, 86-87.

¹⁰³ Van Vrijbergen aan Heinsius, 9 maart 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 7, GS 194, 130.

regering in 1710, toen de verkiezingen door de Tories werden gewonnen, waardoor de Republiek uiteindelijk weer direct met hem te maken zou krijgen.

Een tweede poging het probleem aan te kaarten was wel succesvol en werd met grote verbazing ontvangen in het Britse *Parliament*.¹⁰⁴ Open kaart spelen gaf echter wel een positief effect. De inspanningen van Engeland zouden behoorlijk worden verhoogd en van Vrijbergen moest dit nadrukkelijk doorgeven: '(...) dat ick uyt sijn naem aen U Ho.Ed.G dit navolgende wilde schrijven; dat den Staet nu soude sien at Engelandt een meerder effort dede en dat soo considerabel.'¹⁰⁵ De uiteindelijk verhoogde steun van Engeland werd door Heinsius tevreden ontvangen.¹⁰⁶

Toch baarden de politieke ontwikkelingen in Engeland kopzorgen in de Republiek. Dit was goed te merken toen in 1710 de Whig-regering wankelde en uiteindelijk viel. Een van de belangrijkste onderwerpen was daarbij de nationale schuld, die in de pamfletten terug kwam als de 'kwestie van krediet'.¹⁰⁷ In dergelijke publicaties werd vooral beweerd dat de oorlog te weinig had opgeleverd, teveel had gekost en dat de Republiek te weinig had bijgedragen.¹⁰⁸ De negatieve berichtgeving was zo aanhoudend en dominerend dat de Staten-Generaal zich genoodzaakt zag zich publiekelijk te verdedigen.¹⁰⁹

De discussie over de lastenverdeling zou de gehele oorlog blijven spelen, omdat de Republiek nagenoeg blut was en niet kon bijdragen aan een grotere inspanning in het behalen van de oorlogsdoelen van Engeland, terwijl Engeland niet bij machte was die inspanning alleen te leveren. In 1710 beschreef Heinsius aan van Vrijbergen de impasse dan ook als: 'Wij sijn beyde geobligeert ons uysterste te doen; wij doen het, maer sij doen het niet; sij willen meer doen als wij oock willen; wij

¹⁰⁴ Van Vrijbergen aan Heinsius, 30 december 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 717.

¹⁰⁵ Van Vrijbergen aan Heinsius, 3 januari 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 7, GS 194, 4-5.

¹⁰⁶ Van Heinsius aan van Vrijbergen, 10 januari 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 7, GS 194, 15.

¹⁰⁷ *Essay of prouve op't publique crediet, zijnde een onderzoek of het zelve afhangt van de veranderlinge[!] van ministers van staat, of dissolutien van parlementen, of niet*, Knuttel 15874 (1710); *Misslagen aan weerkanten*, Knuttel 15870 (1710).

¹⁰⁸ Coombs, *The Conduct of the Dutch*, 228-231.

¹⁰⁹ *Resolutie van haer hoogh mog. [...] dienende om aen te wysen, dat aen de Staten Generael [...] ten onrechte werdt te laste gelegd [...] dat de selve [...] souden hebben gemanqueert in het furneren van het geene [...] tot uytvoeringe van den [...] oorlogh souden schuldig zyn*, Knuttel 16053A (1712).

willen wel maar können niet.¹¹⁰ Een goed voorbeeld daarvan was de situatie in 1710, waarbij de Tories de verkiezingen hadden gewonnen. Zij eisten hogere inspanningen van de Republiek in onder meer Spanje. In plaats van nieuwe soldaten te huren, stelde Heinsius voor om zes regimenten uit de Zuidelijke Nederlanden naar Spanje te sturen.¹¹¹ Een dergelijk voorstel was niet zonder risico met een tegenstander als Frankrijk, dat altijd een formidabel leger op de been bracht. Het gaf duidelijk aan dat de grenzen waren bereikt en leverde munitie voor de anti-Nederlandse retoriek van de Tories.

De Zuidelijke Nederlanden

In 1706 werd een belangrijk oorlogsdoel behaald van de Republiek, zo niet het belangrijkste: de verovering van de Spaanse Nederlanden. Daarover was Heinsius zeer duidelijk '(...) want aen de barrière leyt ons alles gelegen ende daervoor is het voornaementlijck dat wij den oorlog voeren.'¹¹² Wel waarschuwde hij om nu niet zo hoogmoedig zoals Frankrijk te worden¹¹³ en Engeland vanaf nu zoveel mogelijk te bekoren: '(...) Den Staat door alle bedenckelijcke middelen behooren te arbeyden om de voorsr. Jalousie, discrepantie ende te groote ijver sooveel doenlijck voort te komen ende weg te nemen.'¹¹⁴

Ondanks alle voorzichtigheid zou deze mijlpaal juist leiden tot onderlinge frustraties en wantrouwen. De drie bondgenoten hadden namelijk allemaal een eigen visie over de toekomst van het gebied, dat volgens de traktaten van de Grote Alliantie toebehoorde aan Oostenrijk. Diens bijdrage aan de verovering was echter gering geweest; het waren vooral Nederlandse soldaten die het werk hadden geleverd, of zoals Heinsius zei: '(...) [door] het spendeeren van zoveel goet en bloed verkregen.'¹¹⁵ Engeland had in principe geen belangen in het gebied, maar kwam al snel tot inkeer, om er vervolgens een probleem van te maken.

De Republiek, die het gebied zag als noodzakelijke buffer tegen Frankrijk, stelde hoge doch geen onredelijke eisen, die in lijn waren met de traktaten van de Grote Alliantie. Deze eisen moesten

¹¹⁰ Van Heinsius aan van Vrijbergen, 28 januari 1710, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1710 Deel 10, GS 207, 60.

¹¹¹ Van Heinsius aan Buys, 4 december 1710, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1710 Deel 10, GS 207, 396.

¹¹² Van Heinsius aan van Vrijbergen, 8 februari 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 67.

¹¹³ Van Heinsius aan Renswoude, 12 oktober 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 602.

¹¹⁴ Van Heinsius aan Buys, 10 oktober 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 600.

¹¹⁵ Van Heinsius aan van den Bergh, 3 juli 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 366.

akkoord bevonden worden door Engeland en Oostenrijk. Allereerst werd vastgesteld welke steden tot de barrière zouden gaan behoren. Daarnaast moest er financiële compensatie geregeld worden voor de garnizoenen in die steden, omdat de barrière anders een ondraaglijke last zou worden voor de Republiek.¹¹⁶ De barrière zou uiteindelijk breder uitvallen dan voorheen, om Frankrijk zo lang mogelijk op te kunnen houden.¹¹⁷ Heinsius opperde tevens om Engeland vanaf nu zoveel mogelijk te helpen en tegemoet te komen, om ze voldoende ‘satisfactie’ te geven om daarna op vrede te kunnen aansturen.¹¹⁸ Het idee van de barrière was geheel in lijn met de angst voor Frankrijk en het trauma van 1672.

Hoewel Engeland het behoud de Republiek als belangrijk zag en begrip had voor de barrière (beide werden als essentieel gezien voor de veiligheid van Engeland¹¹⁹) werden er toch bezwaren opgeworpen op het concept van het barrièreverdrag. Deze weerstand werd in de Republiek als onbegrijpelijk ervaren; de Engelsen waren jaloeers.¹²⁰ Ironisch werd door Vrijbergen opgemerkt dat de gestelde voorwaarden zelfs door de Spanjaarden waren geaccepteerd terwijl zij toen vijanden waren; nu wilden onze eigen bondgenoten niet eens akkoord gaan? De Engelse kritiek, die begon in 1706 vlak nadat de Spaanse Nederlanden waren veroverd, betrof dat de steden Oostende en Dendermonde niet in het barrièreverdrag opgenomen mochten worden.¹²¹ Deze kritiek was niet zachtvaardig, want over de traktaten van de Grote Alliantie werd gezegd: ‘[that these] were never meant that the Spanish Netherlands be put in your hands’ en ‘Shall wee have recourse to the French way of expounding treatys and pretend that the spirit differs from the words?’¹²² Tevens was er in Engeland een uitgesproken angst dat, met de Spaanse Nederlanden in Nederlandse handen, de Republiek zou kiezen voor een separate vrede met Frankrijk.¹²³

¹¹⁶ Van den Bergh aan Heinsius, 24 juni 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 334.

¹¹⁷ Van Heinsius aan Vrijbergen, 3 december 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 702-703.

¹¹⁸ Van Heinsius aan Buys, 13 oktober 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 608.

¹¹⁹ Van Vrijbergen aan Heinsius, 17 december 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 733.

¹²⁰ Van Vrijbergen aan Heinsius, 14 december 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 722.

¹²¹ Van Vrijbergen aan Heinsius, 26 november 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 688; Van Heinsius aan Buys, 3 december 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 701.

¹²² Van Halifax aan Heinsius, 19 oktober 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 621.

¹²³ Van Heinsius aan Vrijbergen, 12 oktober 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 604.

Al snel werd echter duidelijk waarom de Engelsen daadwerkelijk bezwaar maakten op het barrièreverdrag. Aangaande Engelse belangen in Oostende begon in de Republiek al iets te dagen toen de eis op tafel lag over het ontvangen en versturen van post via pakketboten daar.¹²⁴ Een jaar later zouden Engelse handelaren massaal de stad aandoen.¹²⁵ Waarschijnlijk was de ware angst van de Britten geweest dat Engeland met lege handen zou komen te staan na het veroveren van de Spaanse Nederlanden; Engeland had immers nog niets gewonnen in de oorlog en de Republiek was tevreden met de huidige situatie. Het belang van de stad werd nog eens benadrukt toen deze tijdelijk in handen kwam van Fransgezinden; in zeer korte tijd werd de stad ontzet door een aantal Engelse regimenten die op het punt stonden vanuit Engeland naar Spanje te varen.¹²⁶ Daaropvolgend zou Marlborough hebben gezegd: “Dat het tijd was om over de barrière in de Spaanse Nederlanden te spreken, maar dat men niet moeste denken dat oyt een Engelsman soude toestaen de besetting van Ostende door onse trouppen.”¹²⁷

De kwestie Oostende domineerde de correspondentie niet, maar kwam wel regelmatig terug. Op elke poging tot het vormen van een barrièreverdrag zou de Republiek ‘nee’ te horen krijgen, omdat Oostende in de barrière zat.¹²⁸ Later werd er een ruilpoging werd voorgesteld door Engeland: Oostende naar de Britten, de rest naar de Republiek.¹²⁹ Daar voelde men in de Republiek niets voor en zodoende hield men voet bij stuk.¹³⁰

Ondertussen wilden Oostenrijk en Engeland juist een gouverneur aanstellen, dat weer door de Republiek werd geblokkeerd; eerst een barrière, dan een gouverneur.¹³¹ Heinsius was daar heel stellig in: ‘(...) maer sollange wij niet sijn overeengekomen ende verseeckert van een goede barrière,

¹²⁴ Van Vrijbergen aan Heinsius, 29 juni 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 353-354.

¹²⁵ Van Heinsius aan van den Bergh, 16 augustus 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 473-474.

¹²⁶ Van Vrijbergen aan Heinsius, 25 september 1708, , *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 7, GS 194, 547.

¹²⁷ Van Pesters aan Heinsius, 18 december 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 8, GS 198, 148.

¹²⁸ Van Vrijbergen aan Heinsius, 25 januari 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 43; Van Heinsius aan Vrijbergen, 4 maart 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 115.

¹²⁹ Van Vrijbergen aan Heinsius, 1 november 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 625.

¹³⁰ Van Buys aan Heinsius, 29 december 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 754.

¹³¹ Van Heinsius aan van Rechteren-Almelo, 26 december 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 8, GS 198, 157.

konnen wij onmogelijk daaraan acquireren nochte eenige de minste ordre bevels makende na d'executie van de souverainiteyt toestaan.¹³²

Dit zegt een hoop over de onderlinge machtsverhoudingen, want schijnbaar had de Republiek het voor het zeggen en liet zich niet onder druk zetten door de twee bondgenoten. Dit werd nog duidelijker toen men zich in Engeland, twee jaar na de verovering van de Zuidelijke Nederlanden, afvroeg wanneer de barrièrekwesitie eens opgelost werd; het antwoord op die vraag was dat het niet aan de Republiek was om de kwesitie te beëindigen.¹³³ Met andere woorden, de eisen van de Republiek waren duidelijk en onaanpasbaar. De enige reden waarom Engeland in dit stadium niet geheel werd afgevalen was vanwege de overtuiging dat zonder diens hulp een oorlog tegen Frankrijk niet te winnen was.¹³⁴

Naast het bepalen van de barrièresteden was het bestuur van de Zuidelijke Nederlanden een groot struikelblok. Oostenrijk probeerde diens belangen te beschermen door Marlborough de prestigieuze post van gouverneur aan te bieden. Die zag min of meer gedwongen, doch met tegenzin, van de post af, wat hij Heinsius kwalijk zou nemen. Had hij de positie wel geaccepteerd, dan had de relatie tussen Engeland en Nederland ernstig beschadigd geraakt. In plaats daarvan werd in juli 1706 het leiderschap van de Zuidelijke Nederlanden overgedragen aan een nieuw opgerichte Raad van Staten. Wel moest deze Raad van Staten beslissingen nemen met aangestelde gedeputeerden van Engeland en de Republiek, waardoor er in principe dus samen werd geregeerd en er geen sprake was van een monopolie van Nederlandse kant.¹³⁵ Op papier leek dit te werken, maar in de praktijk was er veel wederzijdse onvrede. De Engelsen zouden niet de 'gemeene saack' dienen door mensen aan te stellen die vijandig stonden tegenover de Republiek.¹³⁶ Ze werden er zelfs van beschuldigd mensen om te kopen om de Nederlanders dwars te zitten.¹³⁷

¹³² Van Heinsius aan van Reede van Renswoude, 3 november 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 8, GS 198, 62.

¹³³ Van Vrijbergen aan Heinsius, 26 februari 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 198, 283-284.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ A.J. Veenendaal, *Het Engels-Nederlands Condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse Successieoorlog, 1706-1716* (Utrecht 1944), 32-40, 44-45; A.J. Veenendaal, 'The War of the Spanish Succession in Europe', in Bromley (red.), *The Rise of Great Britain*, 439.

¹³⁶ Van den Bergh aan Heinsius, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 9 juni 1707, 1707 Deel 6, GS 189, 330.

¹³⁷ Van den Bergh aan Heinsius, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 5 september 1707, 1707 Deel 6, GS 189, 517.

De Nederlandse gedeputeerde Johan van den Bergh (1664-1755) wantrouwde zijn Engelse collega William Cadogan (1675-1726) volkomen. Cadogan was voorheen de rechterhand van Marlborough, maar na de verovering van de Spaanse Nederlanden functioneerde hij als gedeputeerde. Van den Bergh noemde hem een grote 'roervinck' die niet bijdroeg aan een goed bestuur, maar wel aan onderlinge verdeeldheid.¹³⁸ Hij werd voor dergelijke kritiek op de vingers getikt door Heinsius, die stelde dat de Republiek ermee moest leren leven en dat teveel bemoeienis zou leiden tot algehele oppositie van alle partijen; dat zou tegen het belang in gaan van het vormen van een barrière.¹³⁹ Zij verschilden hierover duidelijk van mening, want van den Bergh, die wel schikte naar de wil van Heinsius, vond dat de relatie met Engeland niet 'ten koste van alles' goed gehouden moest worden.¹⁴⁰ Hij zou gedurende de hele oorlog blijven klagen over zowel de Engelsen als de Raad van Staten in de Zuidelijke Nederlanden.¹⁴¹

Er waren uiteindelijk twee belangrijke ontwikkelingen die zouden leiden tot het gewenste barrièreverdrag. De eerste betrof een plotselinge directe bedreiging voor Engeland. In 1708 zou in het kapersnest Duinkerken een Franse vloot verzameld zijn die een invasie van plan was onder leiding van de katholieke prins van Wales.¹⁴² Die maakte namelijk aanspraak op de Engelse troon, omdat de Engelse koningin niet werd erkend door Frankrijk.¹⁴³ Het was de bedoeling dat de vloot zou landen in Schotland. Heinsius was zowel verbaasd om de Engelse paniek als om het Franse plan überhaupt; die had volgens hem geen kans van slagen met de macht van beide staten op zee.¹⁴⁴ Toch wist de invasievloot de Geallieerde schepen te vermijden, waarna er enigszins paniek ontstond bij de Engelsen; Cadogan werd in alle haast teruggeroepen uit de Zuidelijke Nederlanden, er werden Engelse soldaten teruggehaald uit de Zuidelijke Nederlanden om vervolgens te worden verscheept naar Engeland. In Engeland zelf werden ook nieuwe regimenten opgericht en naar het noorden

¹³⁸ Van den Bergh aan Heinsius, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 27 september 1708, 1708 Deel 7, GS 194, 548.

¹³⁹ Van Heinsius aan van Reede van Renswoude, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 7 september 1708, 1708 Deel 7, GS 194, 507.

¹⁴⁰ Van den Bergh aan Heinsius, 7 maart 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 198, 308.

¹⁴¹ Van den Bergh aan Heinsius, 14 augustus 1710, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1710 Deel 11, GS 214, 47-48.

¹⁴² Van Vrijbergen aan Heinsius, 16 maart 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 7, GS 194, 148.

¹⁴³ Angst voor een plot van Schotland en Frankrijk de Engelse koningin omver te werpen speelde al in 1704 na de ontmaskering van zo'n plot: Van Sauniere De L'Hermitage aan Heinsius, 19 december 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 473.

¹⁴⁴ Van Heinsius aan van Vrijbergen, 20 maart 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 7, GS 194, 157.

gestuurd.¹⁴⁵ Uiteindelijk liep de zaak met een sisser af toen de vijandelijke vloot nabij Edinburgh werd ‘geruïneerd’¹⁴⁶, maar Engeland werd wakker geschud; Frankrijk kon wel degelijk een directe bedreiging vormen.

De andere belangrijke ontwikkeling was het openbaar worden van geheime Engelse acties die alleen voordelig waren voor Engeland, en niet voor de gehele alliantie. Heinsius werd bijvoorbeeld op de hoogte gebracht dat Engeland geheime handelsverdragen had gesloten met aartshertog Karel VI aangaande de Spaanse toekomst.¹⁴⁷ Tevens wist hij van onderhandelingen tussen Engeland en Karel VI over een mogelijke overdracht van Minorca, een Spaans schiereiland dat onlangs was veroverd.¹⁴⁸ Tot overmaat van ramp zou Engeland ook exclusieve handelsresten in de Spaanse koloniën hebben geregeld zonder daarbij de Republiek te betrekken (ervan uitgaande dat het Spaanse rijk gewonnen zou worden voor de Habsburgers).¹⁴⁹ Heinsius kon het bijna niet geloven, mede omdat er afspraken werden gemaakt over gebieden die nog helemaal niet waren veroverd. Tevens leverde de Republiek meer steun aan de Spaanse expeditie dan Engeland. De Engelse verdediging op de verwijten, die in eerste instantie beargumenteerd werd door Harley nota bene, was dermate zwak dat Heinsius niet anders kon concluderen dan dat er een kern van waarheid in zat. Toch duurde het zeker twee jaar voordat de kwestie definitief was opgehelderd. De Engelsen verdedigden zich door erop te wijzen dat het een individuele actie zou zijn geweest, waar niemand in Londen iets mee te maken had gehad. Verder waren de afspraken ‘natuurlijk’ ook gemaakt voor de Republiek, die ook mocht genieten van de afgesproken handelsrechten na de oorlog.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Van Vrijbergen aan Heinsius, 23 maart 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 7, GS 194, 169-170.

¹⁴⁶ Van Ouwkerk aan Heinsius, 31 maart 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 7, GS 194, 187.

¹⁴⁷ Van Heinsius aan Vrijbergen, 13 september 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 533; Van Vrijbergen aan Heinsius, 27 september 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 559; Van Heinsius aan Vrijbergen, 25 oktober 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 611; Van Vrijbergen aan Heinsius, 1 november 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 625.

¹⁴⁸ Van Schonenberg aan Heinsius, 24 juli 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 198, 90-91; Van Schonenberg aan Heinsius, 6 augustus 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 198, 132.

¹⁴⁹ Van Heinsius aan van Vrijbergen, 20 september 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 278-279.

¹⁵⁰ Van Vrijbergen aan Heinsius, 13 september 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 315, 254-256; Van Vrijbergen aan Heinsius, 30 september 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 315.

In de Republiek werd de situatie gebruikt om de druk op Engeland op te voeren en het gewenste barrièreverdrag te verkrijgen. De Engelsen werden direct aangesproken op hun handelswijze waarbij werd opgemerkt dat die ongepast was en dat dergelijke zaken in de toekomst niet meer mochten voor komen.¹⁵¹ Op de valreep van 1709 werd zodoende het Traktaat van Barrière afgekondigd, waarmee de directe veiligheid van de Republiek en de indirecte veiligheid van Engeland zeker werden gesteld. Voortaan zou Engeland militaire steun verlenen aan de Republiek als de barrièrestedes zouden worden bedreigd, terwijl de Republiek de Protestantse Successie in het Engelse koningshuis militair zou verdedigen, mocht dat nodig zijn.¹⁵² Ironisch genoeg was een soortgelijk voorstel in 1706 nog afgewezen.¹⁵³ Beide partijen moesten elkaar echter wel tegemoet komen; de Republiek sleepte dezelfde handelsrechten als Engeland uit het verdrag aangaande de Spaanse toekomst, terwijl Engeland de stad Oostende niet hoefde af te staan.

Opvallend is dat Coombs een andere opvatting heeft over de aanloop naar het barrièreverdrag. Hoewel hij erkent dat de Engelse handelswijze over de geheime verdragen zeker een rol speelde, zou volgens hem de uitkomst van de Slag bij Malplaquet (1709) ook een rol hebben gespeeld. Er zou angst zijn geweest dat de Republiek anders voor een separate vrede zou kiezen.¹⁵⁴ Daarmee doet hij de handelswijze van de Republiek echter zwaar te kort; er is geen enkel moment geweest dat ook maar enige twijfels op zou roepen over de loyaliteit van de Republiek naar de andere bondgenoten toe, zelfs niet na Malplaquet. Daarnaast leek de angst onder de Engelsen wel degelijk mee te spelen, die hij niet benoemt, in het sluiten van het verdrag. De mislukte invasie van een Franse vloot wakkerde die angst behoorlijk aan, waarna al snel overeengekomen werd tot de mutuele afspraak van een barrière in ruil voor garantie van de Protestantse Successie.

De Spaanse expeditie

Een ander twistpunt dat de politieke betrekkingen tussen de Republiek en Engeland duidelijk maakte was de poging tot de verovering van Spanje. Bij aanvang van de oorlog was het doel gesteld dat de monarchieën van Frankrijk en Spanje voor altijd gescheiden moest blijven, omdat anders de balans van de macht te ernstig zou worden verstoord. Na de toetreding van Portugal tot de Grote Alliantie

¹⁵¹ Van Vrijbergen aan Heinsius, 13 september 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 315, 254-256.

¹⁵² Van Vrijbergen aan Heinsius, 10 december 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 315, 500-501.

¹⁵³ Aan Hop van Heinsius, 23 juli 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 411.

¹⁵⁴ Coombs, *The Conduct of the Dutch*, 209-212.

in 1703, was bij Engeland de overtuiging dominant geworden dat de gehele Spaanse monarchie, inclusief de koloniën, naar de Habsburgers moest gaan; Spanje kon nu namelijk ter land en ter zee worden aangevallen.

Dit kreeg vorm in het 'Methuen Verdrag', dat door de Engelsman John Methuen (1650-1706) was geïnitieerd. Saillant was dat Methuen met zeer hoge beloften Portugal losweekte van Frankrijk en die vervolgens niet waar kon maken, waarna hij de schuld af probeerde te schuiven op de Nederlandse vertegenwoordiger aldaar.¹⁵⁵ Dat mislukte en tegelijkertijd stelde hij het geduld op de proef van de Republiek, omdat hij die beloftes ook namens hen maakte, vaak zonder overleg: '(...) [Methuen] werd buyten speciale toestemminge van den Staet al verre gegaen'.¹⁵⁶ Hierdoor werd een volgens de Nederlandse vertegenwoordiger slechter verdrag afgedwongen dan had gekund.¹⁵⁷ Zo liet Portugal diens aanspraak op enkele door de Republiek veroverde steden in India vallen en zou een schuld aan de WIC grotendeels worden voldaan. Het belangrijkste was echter dat er een bondgenoot bij was gekomen en dat werd vastgelegd dat Engeland een groter aandeel zou hebben dan de Republiek qua subsidiëring en levering van wapens en soldaten.¹⁵⁸ Het onderdeel van het verdrag aangaande een akkoord dat heel Spanje met koloniën naar Karel VI moest werd niet ondertekend door de Republiek.¹⁵⁹ Dit alles viel geheel samen met de overtuiging dat het bevechten van de Franse dreiging aan de grens de grootste prioriteit had.

De verovering van Spanje leek echter een valse start te maken. De Nederlandse bevelhebber Nicolaas Fagel (1645-1718) en zijn Engelse collega, de graaf van Galloway, kregen ruzie over het opperbevel in 1704. Dit had te maken met de titulatuur in het leger, die anders zou zijn in Portugal, waardoor er verwarring ontstond over wie het voor het zeggen had. De kwestie werd overal aangekaart, zelfs bij Marlborough. De Staten-Generaal besloten dat de koning van Portugal de knoop maar moest doorhakken, waarbij het behoud van de harmonie tussen de bevelhebbers voorop moest staan.¹⁶⁰ Fagel was op zijn zachtst gezegd erg ontevreden over het conflict en verzocht hem

¹⁵⁵ Van Vrijbergen aan Heinsius, 1 mei 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, Deel 2 GS 169, 198.

¹⁵⁶ Van Heinsius aan van Vrijbergen, 2 mei 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, Deel 2 GS 169, 198.

¹⁵⁷ Van Schonenberg aan Heinsius, 16 mei 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, Deel 2 GS 169, 231.

¹⁵⁸ Van Schonenberg aan Heinsius, 16 mei 1703, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, Deel 2 GS 169, 230.

¹⁵⁹ Stork-Penning, *Het Grote Werk*, 455.

¹⁶⁰ *Verhaal van 'tgeen in Portugal is voorgevallen, reflecterende op de operatien in de campagne van den jaare 1705*, Knuttel 15659 (1708), 5-7; Van Schonenberg aan Heinsius, 29 oktober 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 402.

naar huis te sturen als hij zijn rang als bevelhebber over de Nederlandse én Engelse troepen niet mocht handhaven.¹⁶¹ Dat de harmonie niet kon worden hersteld bleek uit de Engelse sentimenten in augustus 1705. Er werd in Engeland namelijk steeds meer aangedrongen op het vertrek van Fagel, waarbij van Vrijbergen de Staten-Generaal adviseerde hieraan toe te geven om 'goede wil' te tonen.¹⁶² In november 1705 schreef Fagel over zijn laatste militaire campagne, waarin hij de schuld van een gefaalde militaire actie toeschreef aan Galloway en de Engelse soldaten. Zij zouden volgens hem zowel strategisch als tactisch hebben gefaald. Om te voorkomen dat hij als 'zondebok' zou worden weggezet (in Engeland kreeg hij achteraf sowieso de schuld¹⁶³) beschreef hij in zijn brief de gevechtshandelingen zo nauwkeurig mogelijk en nog voor zijn vertrek naar Nederland, waar er een nieuw bevel op hem wachtte.¹⁶⁴ Zijn terugkeer als generaal was niet verbazingwekkend, aangezien er zowel aan zijn militaire competenties als aan zijn prestaties in Spanje niet werd getwijfeld. De Nederlandse vertegenwoordiger van Vrijbergen omschreef het gedoe omtrent Fagel vrij treffend: 'Ondertusschen is het ongemackelijck en onaengenaem dat men hier soo gereet is wanneer geen goet succes en volght, om de fout doorgaens op die van onse natie te leggen.'¹⁶⁵ De Republiek nam dit Engeland wel degelijk kwalijk, omdat van Vrijbergen de kwestie meerdere malen zou aankaarten. Een kleine maand later zouden de Engelse politici Fagel niets meer kwalijk nemen; alleen in de 'coffyhuysen' en 'onder de particuliere' hoorde men nog weleens iets negatiefs erover.¹⁶⁶

Het bevel in Portugal en Spanje was sowieso een vreemde gang van zaken. De grote lijnen zouden bepaald worden door Engeland en de Republiek, maar gedurende het moeizame verloop van de strijd eigente Engeland zich het monopolie toe van centrale aansturing; er werd niet eens meer met de Republiek gecommuniceerd alvorens er besluiten werden gemaakt over de te varen koers daar.¹⁶⁷ In Engeland werd niet begrepen dat hier een probleem van werd gemaakt: '(...) het geschiet

¹⁶¹ Van Fagel aan Heinsius, onbekend, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 485.

¹⁶² Van Vrijbergen aan Heinsius, 21 augustus 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 306.

¹⁶³ Van Sauniere L'Hermitage aan Heinsius, 24 november 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 439.

¹⁶⁴ Van Fagel aan Heinsius, 10 november 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 418.

¹⁶⁵ Van Vrijbergen aan Heinsius, 24 november 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 439.

¹⁶⁶ Van Vrijbergen aan Heinsius, 15 december 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 455.

¹⁶⁷ Van Vrijbergen aan Heinsius, 18 november 1704, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1704 Deel 3, GS 169, 431.

immers ten voordeele van den gemeene saeck. De me[a]sures sijn immers goet.¹⁶⁸ De reden hiertoe zou zijn geweest dat de Staten-Generaal te lang deden over het vormen van een besluit, waar iets voor te zeggen viel. De Republiek bemoeide zich vervolgens opvallend weinig met de gang van zaken in Spanje. Soms werd er een suggestie gedaan of advies gegeven: 'Had men toch den wijzen raad van den Staat gevolgt, doch dat is nu te laat.'¹⁶⁹ Het leek echter alsof er een last was weggevallen, omdat de verantwoordelijkheid voor de campagne op schouders van Engeland was komen te liggen. Heinsius vroeg zich enigszins cynisch af hoe Engeland (dus niet de Republiek) van plan was de Spaanse campagne te gaan redden, die rond 1708 bijna geheel was mislukt.¹⁷⁰ Hij verweet Engeland wanpresteren in Spanje, dat in alle jaren niet eens meer soldaten had gestuurd dan de Republiek, terwijl zij Spanje toch zo belangrijk vonden voor de 'gemeene saeck'.¹⁷¹

De reden dat Engeland de leiding over de Spaanse campagne naar zich toe trok, had zeer waarschijnlijk te maken met directe (handels)belangen in Portugal, Spanje en de overzeese gebiedsdelen van die staten. De Nederlandse vertegenwoordiger in Spanje zei in 1707 dat Engelse handel floreerde en dat in Spanje 'den onderdanen van de Staat niets meer te beduyden heeft'.¹⁷² Zoals eerder gesteld was Heinsius tevens goed op de hoogte van de geheime poging van Engeland om exclusieve en lucratieve handelsrechten te verkrijgen met Karel VI, die aanspraak maakte op Spanje en het zodoende probeerde te veroveren.

Ondanks de belangen verliep de Spaanse expeditie uiteindelijk desastreus. De vertegenwoordiger van de Republiek in Portugal omschreef de problemen kernachtig als: '(...) schijnende alsof alle de Engelsche troupes die hier gesonden worden tot een prooye voor de doot ofte tot recrutes voor den vijand gedestineert sijn'.¹⁷³ Er was een structureel gebrek aan gecoördineerd leiderschap, voedsel, soldaten en geld. De subsidies zouden gespendeerd worden aan allesbehalve militaire zaken:

¹⁶⁸ Van Vrijbergen aan Heinsius, 1 september 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 323-324.

¹⁶⁹ Van Buys aan Heinsius, 6 april 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 179.

¹⁷⁰ Van Heinsius aan Vrijbergen, 9 december 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 681; Van Heinsius aan Vrijbergen, 27 december 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 710.

¹⁷¹ Van Heinsius aan Vrijbergen, 25 oktober 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 611.

¹⁷² Van Schonenberg aan Heinsius, 19 mei 1707, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1707 Deel 6, GS 189, 278.

¹⁷³ Van Schonenberg aan Heinsius, 24 september 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 7, GS 194, 543-544.

‘Waaromme ik dan reeden hebbe te persisteeren bij mijne vorige sentimenten, namentlijk dat onsen Staat indien de subsidiepenningen niet wil laten verwaarloosen en onnuttelijk verspillen aan 't kopen van kostelijke en konstrijke meubelen voor het coninglijk paleys ende aan de onkosten van extraordinaire ambassaden off aan andere depences die niet behooren tot avancement van 't important[.]’¹⁷⁴

Het niet succesvol verlopen van de Spaanse campagne is door de jaren ook te merken geweest door de absente publicaties in de pamfletten. Het enige gepubliceerde onderwerp dat enige populariteit genoot betrof de Slag bij Zaragoza (1710) in Spanje, waarover niet alleen diverse pamfletten met oorlogshandelingen circuleerden, maar ook een enkele met een zegepraal.¹⁷⁵ Deze strijd werd gewonnen door de Grote Alliantie, die in hetzelfde jaar zelfs Madrid in wist te nemen. Dit succes was echter maar van tijdelijke duur.

De definitieve doodsteek van de Spaanse expeditie zou in 1711 komen. Niet alleen werden de Geallieerde legers grotendeels verslagen, erger nog was de plotselinge dood van de Oostenrijkse keizer. Dit leidde ertoe dat aartshertog Karel VI, die Spanje voor de Habsburgers probeerde te veroveren, tot keizer werd verkozen. Hij verliet Spanje in de veronderstelling dat de twee bondgenoten de klus wel zouden klaren. Zowel Engeland, dat standvastig had vastgehouden aan het principe ‘geen vrede zonder Spanje’, als de Republiek, zagen dit als een goed moment om de strijd daar te staken.¹⁷⁶ Het doorzetten van het oude principe van Engeland zou namelijk betekend hebben dat het Oostenrijkse rijk verenigd zou worden met het gehele Spaanse rijk, inclusief de koloniën. In dat geval zou Oostenrijk de balans van de macht in Europa net zo verstoren als Frankrijk nu samen met Spanje deed; dat was nu net een grote aanleiding geweest om überhaupt oorlog te voeren. Niet een complete verovering, maar een scheiding van de Franse en Spaanse monarchie, wat altijd het uitgangspunt was geweest van de Republiek, werd nu weer als realistisch doel gesteld.¹⁷⁷ Tekenend daarbij was dat Engeland in januari 1712 al acht maanden geen subsidies meer had overgemaakt.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Van Schonenberg aan Heinsius, 30 augustus 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 9, GS 204, 211.

¹⁷⁵ *Omstandig verhaal van al 't geen is voorgevallen is, in en omtrent de zege-praal by Saragossa, door Koning Karel III, op het leger des Hertog van Anjou, den 20 Augusty 1710 bevochten*, Knuttel 15888 (1710).

¹⁷⁶ Van Vrijbergen aan Heinsius, 2 januari 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 11, GS 214, 473; Van Buys aan Heinsius, 30 april 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 11, GS 214, 772-773.

¹⁷⁷ Van Drummond aan Heinsius, 27 oktober 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 434.

¹⁷⁸ Van Schonenberg aan Heinsius, 18 januari 1712, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1712 Deel 12 GS 221, 677.

Einde van het Triumviraat

Het laatste thema dat de onderlinge betrekkingen schetste en beïnvloedde was de weg naar de vrede. Bijna de gehele oorlog zou dit een terugkerend fenomeen worden, omdat er al sprake was van vredesbesprekingen in 1705. Dit stuk heeft echter niet als doel om de gehele vredesbesprekingen in kaart te brengen, omdat dit al is gedaan door Stork-Penning. Wel kan aan de hand van het weergeven van een aantal hoofdlijnen gezien worden hoe de politieke betrekkingen tussen de Republiek en Engeland zich ontwikkelden.

In het jaar 1705 deed Frankrijk een eerste poging om tot een vrede te komen, in het spoor van de uitslag van de Slag bij Blenheim. Dit 'geheime' aanbod werd gedaan aan de Republiek en was dat in zoverre dat de geruchten erover tot in Engeland te horen waren.¹⁷⁹ Er schenen zelfs weddenschappen gehouden te worden op de kans op een vrede.¹⁸⁰ Vanzelfsprekend was er vanuit Nederland grote interesse voor het beëindigen van de oorlog, omdat de oorlog kostbaar was en het voordeel vooral nog bij de Grote Alliantie lag; dat zou de onderhandelingspositie sterker maken.

Het lukte echter niet om de Engelsen zo ver te krijgen. Engeland zou zich uitermate hardnekkig blijven opstellen om de eigen belangen tevreden te stellen, zoals bleek uit een briefwisseling tussen Godolphin en Marlborough, die naar Heinsius was gestuurd: "(...) if England had lost a battle at sea and another at land I think they would still despise such a peace... they will never consent to any peace that leaves Spain and the Indies or either in the hands of the Duke of Anjou".¹⁸¹ De Republiek moest zich hieraan conformeren om drie redenen. Ten eerste omdat een separate vrede niet werd geaccepteerd volgens de voorwaarden van de alliantie; het was 'samen uit, samen thuis'. Ten tweede omdat op een vrede aansturen onvermijdelijk zou leiden tot een conflict, misschien zelfs oorlog met Engeland.¹⁸² De derde en laatste reden had betrekking op het uiteindelijke vredesaanbod van Frankrijk, dat zo teleurstellend was dat onderhandelen voorlopig geen zin meer

¹⁷⁹ Van Vrijbergen aan Heinsius, 21 augustus 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 306.

¹⁸⁰ Van Sauniere L'Hermitage aan Heinsius, 25 september 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 358.

¹⁸¹ J.G. Stork-Penning, *Het Grote Werk: Vredesonderhandelingen gedurende de Spaanse Successie-oorlog 1705-1710* (Groningen 1958), 41; Van Heinsius aan Buys, 7 september 1705, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1705 Deel 4, GS 177, 331; Van Vrijbergen aan Heinsius, 8 januari 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 11.

¹⁸² C.W. Wood, *A Study of Anglo-Dutch Relations in the Grand Alliance, 1701-1706*, 327.

zou hebben.¹⁸³ Zelfs na de Slag bij Ramillies wezen de Staten-Generaal een aanbod van Frankrijk af¹⁸⁴, omdat deze te mager zou zijn geweest.¹⁸⁵ Dergelijke aanbiedingen hadden echter weinig zin als Engeland niet bewogen kon worden tot het sluiten van een vrede, waarbij de toekomst van Spanje de grote doorn in het oog was. In december 1708 zei van Vrijbergen dan ook dat een vrede er voorlopig niet in leek te zitten, maar dat de meningen in Engeland ernstig waren verdeeld:

‘Ick will seer gaerne U Ho.Ed.G. laeten toekomen ‘tgeene ick kome te hooren van hetgeene men alhier gesint is ten opsichte van een vrede, en hoe, dogh ick moet U Ho.Ed.G. preadverteeren dat U Ho.Ed.G. daarop weynigh staet sal kunnen maecken. U. Ho.Ed.G. kent deze natie; de geesten sijn seer divers en veranderen dickwils, niet alleen door goede off quade evenementen in den oorlogh, maer oock selfs door domestique bewegingen in het rijck. In ‘t generael is men hier nogh geset op de gehele monarchij van Spagngen aen coningh Carel off huys van Oostenrijk; sommighe volgens het tractaet van de Pyrenées, andere willen nogh verder gaen, andere voegen daerbij het destrueeren van Duynckercken.’¹⁸⁶

In 1709-1710 kwam er een vervolg op de mislukte onderhandelingen van 1705, waarbij de niet overeengekomen voorwaarden van de vrede ter sprake werden gesteld. Kortom, er werd overeenstemming gezocht over de kwestie Spanje, dat overigens niet betrokken was bij deze onderhandelingen; dit ging tussen Frankrijk en de Grote Alliantie, waarbij de Republiek weer de onderhandelingen voerde. Bij een eventueel akkoord zou de oorlog met Spanje dus doorgaan. De eisen die werden neergelegd door de Grote Alliantie werden echter afgewezen door Frankrijk. Het aanbod was reëel, maar in Parijs struikelde men over een artikel aangaande de overdracht van het Spaanse rijk aan Oostenrijk dat binnen twee maanden zou moeten gebeuren; dat kon Lodewijk XIV niet accepteren.¹⁸⁷

¹⁸³ J.G. Stork-Penning, *Het Grote Werk: Vredesonderhandelingen gedurende de Spaanse Successie-oorlog 1705-1710*, 60.

¹⁸⁴ *Extract der resolutie van de hoog mog: Heeren Generaal [...]. Op vrydag, den 19. november, 1706*, Knuttel 15512 (1706).

¹⁸⁵ Van Heinsius aan Buys, 23 augustus 1706, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1706 Deel 5, GS 183, 484.

¹⁸⁶ Van Vrijbergen aan Heinsius, 28 december 1708, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1708 Deel 8, GS 198, 162-163.

¹⁸⁷ *Regtmatig oordeel over de preliminaire artikelen welke dienen moeten, tot grondslag en fundament van het tractaat der algemeene vrede*, Knuttel 15801 (1709); *Translaat. Præliminaire articulen, omme te dienen tot de tractaten van de generale vrede*, Knuttel 15783 (1709), 13-14; Van Heinsius aan van Vrijbergen, 7 juni 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 198, 577.

In de Republiek zag men die weigering als bewijs dat de intenties van Frankrijk niet oprecht waren. Frankrijk zou geprobeerd hebben een 'open deur' naar Spanje te houden om de Grote Alliantie dwars te kunnen zitten.¹⁸⁸ Dit gebrek aan vertrouwen in Frankrijk bleek al toen de oorlog werd verklaard in 1702 toen er werd gewezen op het niet nakomen van afspraken. Zodoende werd doorzetten van de oorlog, ondanks de financiële uitputting die het inmiddels teweeg had gebracht, als volgt gezien: '(...) alsoo het beter is een goeden Oorlog als een quade Vrede.'¹⁸⁹

In Engeland daarentegen werd er heel anders gereageerd op het mislukken van de vredesoverleggen. Daar gebruikten tegenstanders van de oorlog de situatie om de toenmalige regering en de Nederlanders zwart te maken.¹⁹⁰ Al voor deze lastercampagne op stoom kwam, trokken diverse Whigs, waaronder Marlborough, hun handen af van de mislukte onderhandelingen; dat was volgens hen de schuld van de Nederlanders geweest die te strenge voorwaarden hadden opgesteld.¹⁹¹ Ook prins Eugene viel de Republiek hierop aan.¹⁹² De verdediging hierop van Heinsius was echter kort en krachtig, namelijk dat Marlborough en Eugene de vredesvoorwaarden hadden ondertekend en hun bezwaar zodoende onlogisch was; eerstgenoemde was zelfs betrokken geweest bij de directe onderhandelingen en het opstellen van die voorwaarden.¹⁹³

De publieke verontwaardiging in Engeland lokte ook tegenreacties uit in de Republiek. Het pamflet '*Redevoering om de Britten tegen Vrankryk aan te moedigen*' is wellicht nog het meest opmerkelijk, omdat de titel en inhoud niet alleen wijzen op een schijnbaar opgevatte veranderende houding van de Engelsen ten aanzien van de oorlog, maar ook om de bondgenoot aan te moedigen Frankrijk vooral niet te vertrouwen.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Van Heinsius aan van den Bergh, 12 juni 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 198, 594.

¹⁸⁹ *Consideratien deses tijds, over de preliminaire pointen, 't middel om koninck Carel [...] op de Spaensen throon te stellen, en om een honorabile [...] vrede te bekomen*, Knuttel 15900 (1710).

¹⁹⁰ Van Vrijbergen aan Heinsius, 25 maart 1710, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1710 Deel 10, GS 207, 203;

¹⁹¹ Coombs, *The Conduct of the Dutch*, 199-202; J.G. Stork-Penning, *Het Grote Werk: Vredesonderhandelingen gedurende de Spaanse Successie-oorlog 1705-1710*, 312-313.

¹⁹² Van den Bergh aan Heinsius, 13 juni 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 198, 598.

¹⁹³ Van Heinsius aan van den Bergh, 19 juni 1709, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1709 Deel 8, GS 198, 619.

¹⁹⁴ *Redevoering om de Britten tegen Vrankryk aan te moedigen. Maar voornaamelyk, om geen ontydige vredehandel met verwonnenen aan te gaan. Aan [...] 't Engelsche Hof in den jaare 1514 ingeleverd*, Knuttel 15908 (1710).

Na het mislukken van de overleggen in Geertruidenberg in 1710, besloten de Fransen een jaar later te proberen via de Engelsen een vrede af te dwingen in plaats van via de Nederlanders. Wellicht had dit ook te maken met de regeringswissel in Engeland, waarbij vrijwel alle Whigs plaats zouden maken voor de Tories, die een andere agenda hadden; zij waren immers de aanjagers geweest van veel kritische publicaties over zowel de oorlog als de Republiek die gretig aftrek hadden gevonden.

De Franse gezant die was gestuurd werd opgemerkt door de Nederlandse vertegenwoordiger, maar die kreeg het niet voor elkaar om het doel van diens bezoek te ontdekken.¹⁹⁵ Robert Harley, die inmiddels Lord High Treasurer was geworden (hoofd financiële zaken) en daarmee een hoge regeringspositie bekleedde, probeerde Heinsius, die ongerust was geworden over dit nieuws, gerust te stellen; het bezoek van de Franse gezant stelde niets voor. Om het vertrouwen te winnen stelde hij een bondgenootschap voor na de oorlog voor.¹⁹⁶ Sterker, een ander lid van de Engelse regering beweerde dat de gezant met lege handen naar huis was gestuurd:

‘(...) [D]at den heer [Secretary of State] [Henry] S.’ John mij heeft laten weten door een van sijn bekende alhier dat aldaer uyt Vranckrijck een heer was gesonden, met dewelcke de secretarissen door orde van Haer Maj.’ Op ’t subject van de vrede hadden geconfereert ende aan dewelcke sij hadden verklaert uyt naem van de coninginne dat sij in geenderhande maniere souden treden in een separate negotiatie ofte tractaet[.]’¹⁹⁷

Opmerkelijk genoeg moest de Republiek via uitgelekte documenten aan het hof in Wenen te weten komen dat Engeland en Frankrijk wel degelijk uitvoerig hadden overlegd en zelfs een akkoord hadden bereikt over de voorwaarden.¹⁹⁸ Toen deze bom was gebarsten werd het akkoord voorgelegd

¹⁹⁵ Van Vrijbergen aan Heinsius, 2 juni 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 115.

¹⁹⁶ Van Harley-Oxford aan Heinsius, 18 augustus 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 280.

¹⁹⁷ Van Heinsius aan Van Reede van Renswoude, 10 september 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 323.

¹⁹⁸ Van der Meer aan Heinsius, 17 oktober 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 407-408.

aan de Republiek.¹⁹⁹ De voorwaarden hiervan werd door sommigen als te algemeen beschouwd, waardoor er een grote kans was om opgezadeld raken met een onwenselijke vrede.²⁰⁰

Vervolgens werden er onderhandelaars naar Engeland gestuurd om hier verder over te praten. Eén van die mensen was Buys die direct nattigheid voelde. Hij was ervan overtuigd dat men in Engeland niet alles vertelde.²⁰¹ Eerst weekte hij los dat Frankrijk gebiedsdelen in Noord-Amerika zou afstaan aan Engeland.²⁰² Later kwam hij er ook achter dat Gibraltar en Port Mahon (Minorca) naar Engeland zouden gaan. Spanje had tevens lucratieve handelsrechten toegezegd. De grootste domper was echter de asiento, oftewel de slavenhandel; de rechten daarvan gingen aan de neus van de Republiek voorbij.²⁰³ Buys sprak Harley er meerdere keren op aan waarom al deze zaken enkel lucratief waren voor Engeland; waar was de winst voor de Republiek? Waarom handelde Engeland tegen het principe van de Grote Alliantie in aangaande het voeren van separate overleggen? Het wissen naar de geheime afspraken, het benadrukken van het belang van de Republiek en het proberen de les te lezen leverde meerdere malen aanvaringen op met de Engelse regeringsleden.²⁰⁴ Achteraf gezien werd bemoeienis met het Engelse ministerie door sommigen beschouwd als oorzaak voor de 'haat' ervan jegens de Republiek.²⁰⁵

Uiteindelijk waren de voorwaarden onacceptabel voor de Republiek, waarna een voortzetting van de strijd logisch leek.²⁰⁶ Engeland waarschuwde meerdere malen dat de Republiek

¹⁹⁹ Van Buys aan Heinsius, 20 oktober 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 416-418. Voorwaarden waren onder meer de verwoesting van Duinkerken, een gunstig handelstarief voor Engeland en de Republiek op Frankrijk, een nieuw te bepalen barrièreverdrag, de scheiding van de kronen van Spanje en Frankrijk en tot slot handelsverdragen in Amerika.

²⁰⁰ Van den Bergh aan Heinsius, 29 oktober 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 439-440.

²⁰¹ Van Buys aan Heinsius, 10 november 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 473-474.

²⁰² Van Buys aan Heinsius, 13 november 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 485-486.

²⁰³ Van Buys aan Heinsius, 15 december 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 583.

²⁰⁴ Van Buys aan Heinsius, 18 december 1711, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 592; Van van der Dussen aan Heinsius, 18 januari 1712, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 675.

²⁰⁵ *De klappende papegay*, Knuttel 16232 (1714), 19.

²⁰⁶ Van van der Dussen aan Heinsius, 15 februari 1712, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1711 Deel 12, GS 221, 43.

er alleen voor zou staan als zij niet akkoord zouden gaan.²⁰⁷ Hiermee hoopten de Engelsen druk te zetten om de oorlog te beëindigen. Volgens Buys waren de Engelsen serieus en was er vrijwel geen onderhandelingsruimte meer, wat hij hen zeer kwalijk nam; de vredesvoorwaarden deugden volgens hem niet.²⁰⁸ Het kwam er op neer dat de Republiek zich moest schikken in deze voorwaarden en er anders alleen voor stond. Hierin probeerde Engeland duidelijk diens wil op te leggen. Frankrijk ging niet veel later wel akkoord met de Engelse voorwaarden²⁰⁹, terwijl in de Republiek werd gekeken of er nog geldbronnen aangeboord konden worden om de voortzetting van de oorlog te kunnen betalen.²¹⁰

Aan het front gebeurden echter bijzondere dingen. Niet alleen weigerde de Engelse bevelhebber, de hertog van Ormonde (1665-1745)²¹¹, om het offensief aan te gaan, hij trok zijn Engelse troepen zelfs terug omdat er een wapenstilstand met Frankrijk was afgesproken.²¹² Hierop volgde een Frans offensief waarbij enkele steden werden heroverd op de Nederlanders. Dit zorgde even voor wat spanning bij de Engelsen, die bang waren dat de Fransen straks hun gegeven akkoord zouden inruilen voor nog meer successen. De Republiek nam veel Engelse huurlingen (meestal Duitse soldaten) echter over en herstelde zich, waarbij het een geluk was dat het oorlogsseizoen bijna over was.²¹³ Het begon nu door te dringen dat nog een jaar oorlog voeren geen zin meer had. Tevens was Frankrijk zich erg goed aan het voorbereiden op het aankomende oorlogsseizoen.²¹⁴ De Republiek was klaar om akkoord te gaan met vredeseisen, die door van den Bergh werden afgeschilderd als

²⁰⁷ Van C.W. van Huls aan Heinsius, 16 februari 1712, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1712 Deel 13, GS 224, 51; Van C.W. van Huls aan Heinsius, 26 april 1712, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1712 Deel 13, GS 224, 284-285.

²⁰⁸ Van Buys aan Heinsius, 15 maart 1712, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1712 Deel 13, GS 224, 151-153.

²⁰⁹ Van C.W. van Huls aan Heinsius, 24 mei 1712, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1712 Deel 13, GS 224, 379.

²¹⁰ Van Rechteren-Almelo aan Heinsius, 24 juni 1712, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1712 Deel 13, GS 224, 478.

²¹¹ De hertog van Ormonde was de opvolger van de hertog van Marlborough. Aangezien Marlborough één van de voormannen van de Whig-partij was geweest en de meeste Whigs het veld moesten ruimen na de regeringswissel in 1710, was de rol van Marlborough uitgespeeld en kon hij niet terugkeren als bevelhebber van het leger. Overigens was de Republiek akkoord met de opvolging.

²¹² Van Hop aan Heinsius, 25 juni 1712, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1712 Deel 13, GS 224, 484.

²¹³ Van Hop aan Heinsius, 1 augustus 1712, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1712 Deel 13, GS 224, 596-597.

²¹⁴ Van Heinsius aan Buys, 25 november 1712, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1712 Deel 14, GS 226, 247.

zijnde commercieel desastreus, waarbij de staat 'afhankelijk' zou worden gemaakt van een 'onbetrouwbaar' Engeland; een prima omschrijving van de realiteit van toen.²¹⁵

De bestuurders in de Republiek zagen het al geruime tijd aankomen; de uiteindelijke vrede die werd gesloten in 1713 in Utrecht was niet wat men had gehoopt dat het zou worden, maar men had geen andere keuze. Naast de eerder genoemde voorwaarden kwamen er ook een paar nieuwe bij. Frankrijk erkende de Protestantse Successie in Engeland, waarna laatstgenoemde de Republiek niet meer nodig had om de successie te garanderen. Het moeizaam overeengekomen barrièreverdrag dat in 1709 was afgesloten werd daarom opgezegd. Hiervoor kwam een alternatief in de plaats, met minder steden en zonder de gelijkwaardige handelsrechten met Engeland aangaande Spanje en diens koloniën die de Republiek eerder had afgedwongen.²¹⁶ Engeland daarentegen kwam er behoorlijk glorieus uit en had de Republiek slim doch ook zeker achterbaks buitenspel gezet. Toch, gekeken naar de oorlogsdoelen, was de uitkomst niet desastreus. Het uiteindelijke oorlogsdoel was namelijk wel gehaald, namelijk het herstel van de balans van de macht in Europa door het scheiden van de monarchieën van Spanje en Frankrijk. Ook kreeg de Republiek, hoewel in mindere mate dan voorheen was afgesproken, een barrière en moest daarmee tevreden zijn. De manier waarop de vrede tot stand was gekomen, inclusief alle gemiste kansen, was wat wat de pil zo bitter deed smaken.

Het is dan ook niet verbazingwekkend dat er vlak na de oorlog pamfletten werden gepubliceerd met een andere, meer kritische toon op de gang van zaken. Sommige waren zo cynisch van inhoud, dat er werd gesteld dat de Republiek zich nooit meer diende te mengen in het strijdtoneel van de monarchieën, omdat de staten zónder koning daar altijd het dupe van werden.²¹⁷ In andere publicaties werd de schuld gelegd op de Engelse Torie-regering en niet op de staat zelf.²¹⁸ Toch ging de nasleep van de vrede niet ten koste van de Nederlandse interesse in de Engelse domestieke zaken, laat staan het uiten van de arrogantie ten opzichte van Engeland. Voor sommigen was dat nog steeds het land dat afhankelijk was van de Republiek. Bij hen was er nog niet het besef dat waar de Republiek gedurende de strijd veel macht had verloren, Engeland die juist had

²¹⁵ Van den Bergh aan Heinsius, 12 december 1712, *Briefwisseling Anthonie Heinsius*, 1712 Deel 14, GS 226, 293.

²¹⁶ A.J. Veenendaal, 'The War of the Spanish Succession in Europe', in Bromley (red.), *The Rise of Great Britain*, 444.

²¹⁷ *Korte schets van 'slands welwezen door de laatste vrede*, Knuttel 16231 (1714), 86-87.

²¹⁸ *Onderzoek van de mislagen, begaan onder de laatste vierjarige regering in Groot Brittanjen*, Knuttel 16254 (1715).

gewonnen en voorlopig niet meer kwijt zou raken: '(...) Ja 't volk, dat Holland nu laat in de pekel steken[,] zal schreijende, als voorheen, noch om haar bystant smeken.'²¹⁹

²¹⁹ *Maestrigts zegengroet, aan den [...] oorlogsheld, John Churchil [...] hertog van Marlbouroug, op zyn gelukkige aankomst aldaar uyt Groot Brittanje, Knuttel 16259 (1715).*

Conclusie

De Nederlands-Engelse politieke betrekkingen vlak voor de Spaanse Successieoorlog waren heftig beïnvloed door Willem III. Het delen van dezelfde vorst, religieuze opvattingen en belangen leek vanuit de Republiek te leiden tot een gevoel van saamhorigheid. Toen de oorlog tegen Frankrijk uitbrak in 1702, was er in de Republiek de opvatting samen met Engeland in het hetzelfde schuitje te zitten. De angst voor Frankrijk in de Republiek moet niet onderschat worden. Er werd alles aan gedaan om een herhaling van het Rampjaar van 1672 te voorkomen. Die gebeurtenis hield de gemoederen in de periode 1701-1715 namelijk nog steeds bezig en Engeland werd gezien als noodzakelijk verlengstuk in de strijd tegen Lodewijk XIV.

Hoewel beide staten met initiatieven kwamen gedurende de strijd, lijkt het erop dat Engeland zich diverse malen conformeerde aan de wil van de Republiek en dus niet de dominante partij was in de onderlinge politieke betrekkingen. Daar zijn legio voorbeelden van. Op de eerste plaats vroeg Engeland veelal goedkeuring voor te ondernemen acties. Marlborough kreeg bijvoorbeeld wel toestemming van de Republiek om naar Blenheim te trekken, maar zonder het Nederlandse leger mee te nemen. Tevens kreeg hij, ondanks zijn rol als opperbevelhebber, lang niet alles voor het zeggen in het leger. Dat moest in samenspraak met zowel Nederlandse generaals als afgezanten van de Staten-Generaal. Na het uitlekken van de geheime handelsverdragen met Karel VI werd Engeland ernstig in verlegenheid gebracht toen men hierop aangesproken werd; vervolgens werd er vrijwel geen moeite gedaan om de rechten, op verzoek van de Republiek, ook toe te kennen aan de Nederlanders. Engeland moest uiteindelijk ook toegeven aan het barrièreverdrag dat op één stad na geheel naar de wil van de Republiek was gesloten. Treffend daarbij was dat dit verdrag werd gesloten vlak na de mislukte invasie van de prins van Wales, terwijl er daarvoor twee jaar lang over was gediscussieerd; Engeland voelde de angst voor de macht van Frankrijk, zoals de Republiek die al sinds 1672 voelde. Ook kwam er geen gouverneur in de Zuidelijke Nederlanden tot het barrièreverdrag tot stand gekomen was; een post die Marlborough had moeten afwijzen zelfs. Tot slot had de Republiek tot de aanstelling van de Tories eind 1710, de leiding in de vredesoverleggen.

De dominante rol van de Republiek in de onderlinge politieke verhoudingen uitte zich zowel in de pamfletten als in het brievenverkeer. In beide bronnen werd enigszins paternalistisch met Engeland omgesprongen. Het oorlogsdoel 'geen vrede zonder Spanje' werd als onrealistisch geacht en de slechte afloop van de strijd in Spanje zelf werd onder andere aan het niet overnemen van de adviezen van de Republiek toegeschreven. Tevens was er ongeloof over de acceptatie van de vredesbesprekingen in 1711, omdat de voorwaarden als slecht werden gezien in de strekking; hoe kon Engeland zulke slechte voorwaarden accepteren? Er was duidelijk een Nestorachtige houding te bespeuren in de bestuurders van de Republiek die in Engeland niet altijd op prijs werd gesteld.

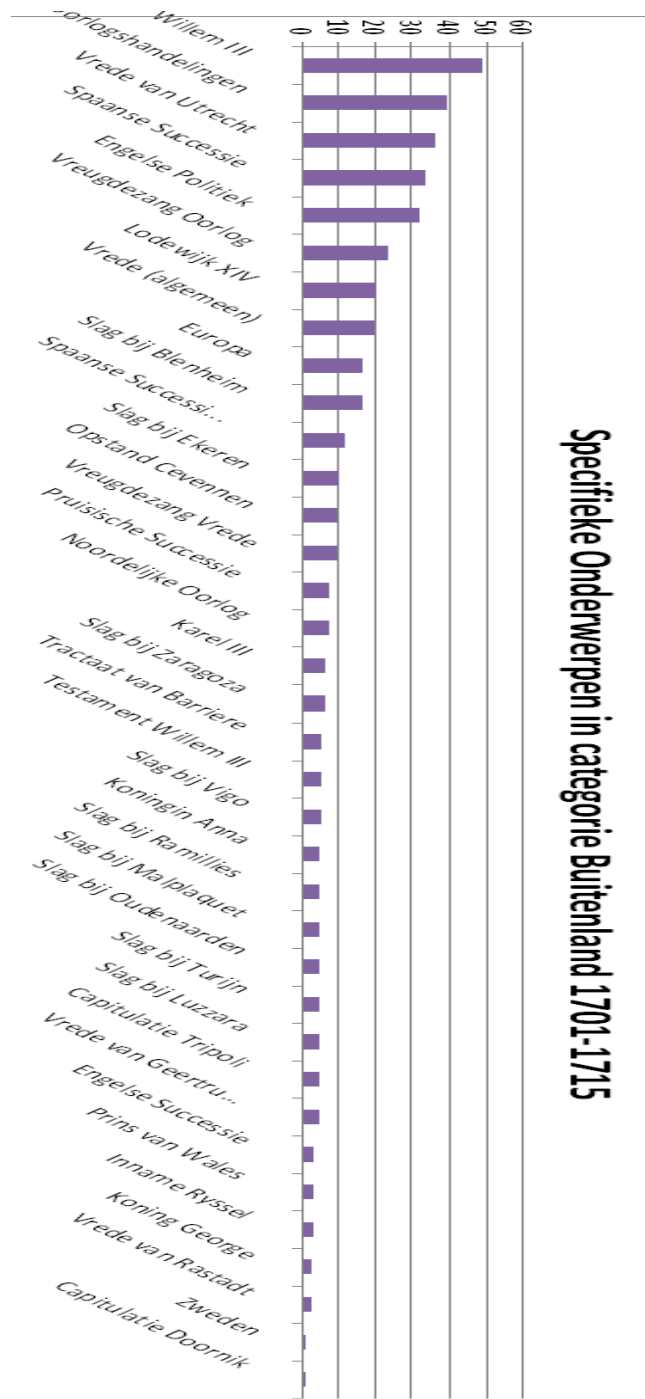
Er zou gesteld kunnen worden dat de Engelse initiatieven niets te maken hebben met conformeren, omdat de Republiek ook regelmatig toe zou hebben gegeven aan druk van hun bondgenoot. Ik denk dat dit een misvatting is: de Republiek gaf soms inderdaad toe aan Engeland, maar deed dat enkel om water bij de wijn te doen. Er moet niet vergeten worden dat men in de Republiek ervan overtuigd was dat alleen tegen Frankrijk vechten als onmogelijk werd geacht; Engeland was een noodzakelijke bondgenoot. Het voorkomen van het wegdrijven van Engeland was dus een van de grootste prioriteiten van de Republiek. Dat uitte zich op de volgende manieren. Engeland stuurde aan op een verbod van commercie in ruil voor meer troepen. Dat verbod kwam er, omdat de strijd tegen Frankrijk als belangrijker werd geacht, maar de naleving en duur ervan liet te wensen over en leek een goedmakertje voor de ruil. Het Engelse bevel in Spanje werd oogluikend toegestaan, omdat daar niet de prioriteiten van de Republiek lagen. Op die manier kon Engeland tevreden gehouden worden en kon de Republiek zich richten op de strijd tegen Frankrijk, met de belangrijke Engelse huurlingen. De bijdrage die de Republiek in Spanje deed was ook debet aan water bij de wijn doen; dat was om kritiek te voorkomen dat er vanuit Nederlandse hoek te weinig zou worden gedaan. Het laatste voorbeeld wat dat aangaat betrof het bestuur van de Zuidelijke Nederlanden. Daar kwam een Raad van State die leiding gaf samen met gedeputeerden van zowel de Republiek als Engeland, dat enkel werd gedaan om Engeland tevreden te houden.

De grote omkering in de politieke verhoudingen ontstond dus nadat de Whigs plaats maakten voor de Tories eind 1710 (dus niet in 1706 zoals Wood betoogt). Vanaf toen openbaarde zich een ander Engeland, hoewel de kentering nog niet direct voelbaar was; in pamfletten uit 1715 werd nog arrogant verwezen dat Engeland ooit weer om onze hulp zou smeken. Toch raakte de Republiek hiermee alle ingangen kwijt in het Engelse hof en kreeg onder andere (weer) te maken met mensen zoals Harley, die de alliantie al eerder hadden proberen te ondermijnen. De regeringswissel op zichzelf was nog niet de reden dat de politieke verhoudingen veranderd waren. Frankrijk speelde slim in door zich te richten op de oorlogskritische Tories in plaats van de stugge Nederlanders. De Tories speelden het spel vervolgens slim uit door achter de rug om van de Nederlanders eerst hun eigen belangen veilig te stellen, om vervolgens de Engelse wil, namelijk de beëindiging van de oorlog, door te drukken. Deze druk werd opgevoerd door het terugtrekken van zowel de bevelhebber als de Engelse inheemse troepen, in de wetenschap dat de Republiek niet in staat was alleen oorlog te voeren, evenals de oorlog nog een jaar te bekostigen. Engeland had de methode gevonden om de Republiek op de knieën te krijgen en leek zich geen zorgen te maken over de gevolgen daarvan. Waarschijnlijk waren ze van mening dat de Nederlanders niet meer nodig waren nu Frankrijk de Protestantse Successie erkende. Een uiting van deze nieuwe politieke verhoudingen was de opzegging van het barrièreverdrag van 1709, waar een nieuwe voor in de plaats kwam, doch met

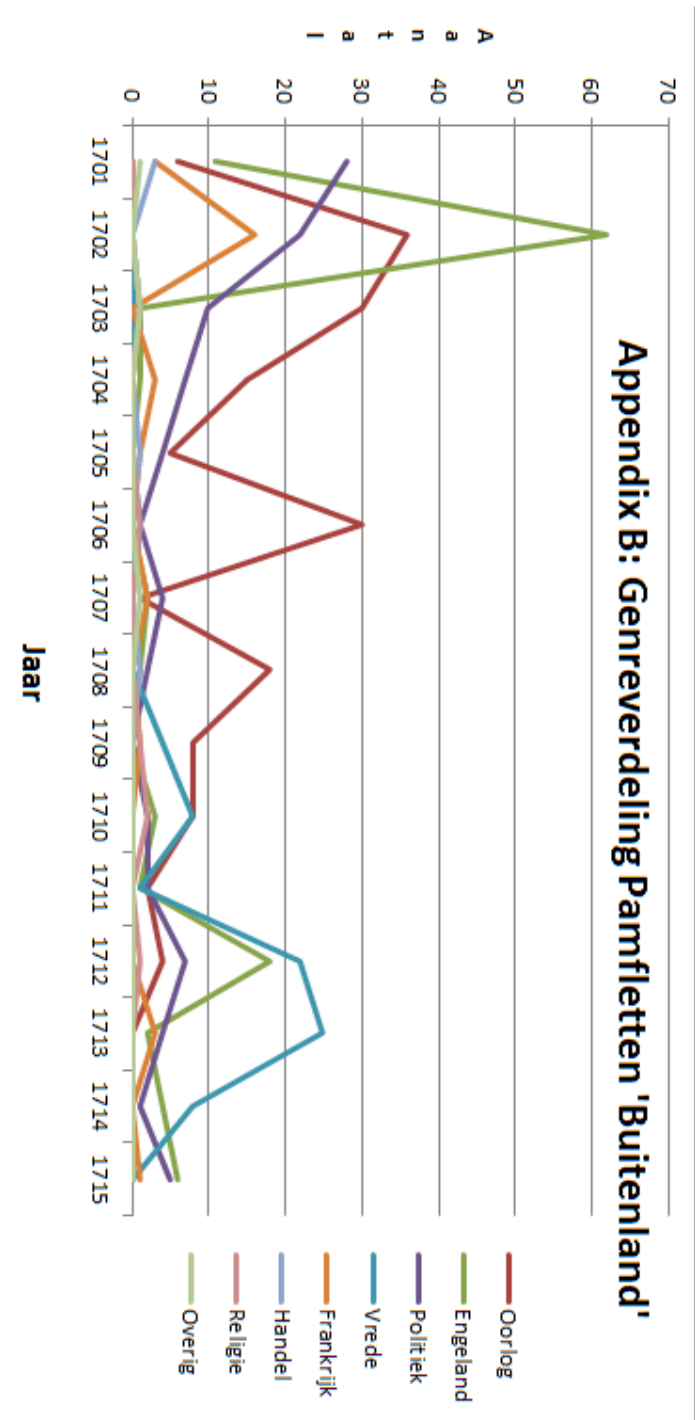
minder steden. Tevens leverde het uiteindelijke vredesverdrag voor de Nederlanders wellicht een minder goed verdrag op dan werd gehoopt en ondermijnde dit het bondgenootschap voor in de nabije toekomst, maar daarentegen was er wel een scheiding van de Spaanse en Franse kroon én een barrièreverdrag.

De aanstelling van de Tories in 1710 alleen biedt nog geen bevredigende verklaring alleen voor de omkering in de politieke verhoudingen met de Republiek. Het bondgenootschap was uiteindelijk ook van invloed daarop. Door de financiële last werd de machtsbasis van de Republiek flink aangetast, terwijl Engeland, dat niet tot het uiterste was gegaan omdat dit niet hoefde, relatief sterk en stabiel bleef de hele oorlog. Ook daar ontstond enige onrust over de financiële zekerheid, maar die was lang niet zo bedreigend als in de Republiek. Sterker nog, de financiële situatie van de Republiek werd uitermate goed uitgebuit door de Torie-regering, die steeds meer ging eisen in de wetenschap dat er niet meer geëist kon worden. De verovering van de Spaanse Nederlanden als gevolg van de uitkomst van de Slag bij Ramillies dreef de bondgenoten eveneens uit elkaar. Engeland was bang met lege handen te staan toen hét oorlogsdoel van de Republiek was bereikt. Daarop volgden geheime afspraken met Karel VI die, na het uitkomen ervan, het onderlinge wantrouwen aanwakkerde. Dit wantrouwen werd tevens versterkt door de aanspraak op steden als Dendermonde en Oostende, terwijl Engeland bij aanvang van de oorlog had beloofd zich niets toe te eisen in de Zuidelijke Nederlanden. De terugtrekking van de Engelse soldaten in 1712, dat als verraad werd gezien, had waarschijnlijk de grootste weerslag op de onderlinge politieke verhoudingen. De daaropvolgende vredesbesprekingen waren, gezien de inspanningen van de Republiek gedurende de oorlog, vernederend en geheel naar wens van Engeland opgelegd; diens tijdperk stond echter nog maar op het punt van beginnen.

Appendix A: Specifieke Onderwerpen 'Buitenland'

Appendix B: Genreverdeling Pamfletten 'Buitenland'

Appendix C: Geselecteerde pamfletten 'Buitenland'

Pamfletnummer	Knuttel	Categorie	Onderwerp
14540		Buitenland	Engeland
14543		Buitenland	Frankrijk
14545		Buitenland	Engeland
14546		Buitenland	Engeland
14547		Buitenland	Engeland
14548		Buitenland	Engeland
14550		Buitenland	Frankrijk
14558		Buitenland	Engeland
14559		Buitenland	Engeland
14560		Buitenland	Engeland
14563		Buitenland	Oorlog
14565		Buitenland	Oorlog
14566		Buitenland	Oorlog
14567		Buitenland	Oorlog
14568		Buitenland	Oorlog
14569		Buitenland	Politiek
14570		Buitenland	Politiek
14571		Buitenland	Politiek
14575		Buitenland	Politiek
14576		Buitenland	Politiek
14579		Buitenland	Politiek
14580		Buitenland	Politiek
14581		Buitenland	Politiek
14586		Buitenland	Politiek
14587		Buitenland	Politiek
14588		Buitenland	Politiek
14590		Buitenland	Politiek
14592		Buitenland	Politiek
14594		Buitenland	Politiek
14596		Buitenland	Politiek
14601		Buitenland	Politiek
14603		Buitenland	Politiek
14604		Buitenland	Politiek
14606		Buitenland	Politiek
14607		Buitenland	Politiek
14608		Buitenland	Politiek
14609		Buitenland	Politiek
14611		Buitenland	Politiek
14613		Buitenland	Politiek
14615		Buitenland	Politiek
14616		Buitenland	Politiek
14617		Buitenland	Engeland

14618	Buitenland	Engeland
14619	Buitenland	Frankrijk
14620	Buitenland	Oorlog
14621	Buitenland	Politiek
14622	Buitenland	Politiek
14623	Buitenland	Handel
14624	Buitenland	Overig
14625	Buitenland	Engeland
14627	Buitenland	Handel
14627A	Buitenland	Handel
14658	Buitenland	Oorlog
14659	Buitenland	Oorlog
14665	Buitenland	Engeland
14671	Buitenland	Engeland
14672	Buitenland	Engeland
14673	Buitenland	Engeland
14675	Buitenland	Engeland
14677	Buitenland	Engeland
14677A	Buitenland	Engeland
14678	Buitenland	Engeland
14679	Buitenland	Engeland
14680	Buitenland	Engeland
14681	Buitenland	Engeland
14682	Buitenland	Engeland
14683	Buitenland	Engeland
14684	Buitenland	Engeland
14685	Buitenland	Engeland
14685A	Buitenland	Engeland
14686	Buitenland	Engeland
14687	Buitenland	Engeland
14689	Buitenland	Engeland
14690	Buitenland	Engeland
14692	Buitenland	Engeland
14693	Buitenland	Engeland
14694	Buitenland	Engeland
14695	Buitenland	Engeland
14696	Buitenland	Engeland
14697	Buitenland	Engeland
14699	Buitenland	Engeland
14700	Buitenland	Engeland
14701	Buitenland	Engeland
14702	Buitenland	Engeland
14703	Buitenland	Engeland
14704	Buitenland	Engeland
14705	Buitenland	Engeland
14707	Buitenland	Engeland

14708	Buitenland	Engeland
14709	Buitenland	Engeland
14710	Buitenland	Engeland
14711	Buitenland	Engeland
14712	Buitenland	Engeland
14714	Buitenland	Engeland
14715	Buitenland	Engeland
14716	Buitenland	Engeland
14717	Buitenland	Engeland
14721	Buitenland	Engeland
14722	Buitenland	Engeland
14723	Buitenland	Engeland
14723A	Buitenland	Engeland
14724	Buitenland	Engeland
14725	Buitenland	Engeland
14726	Buitenland	Engeland
14727	Buitenland	Engeland
14728	Buitenland	Engeland
14729	Buitenland	Engeland
14730	Buitenland	Engeland
14734	Buitenland	Politiek
14735	Buitenland	Politiek
14736	Buitenland	Politiek
14737	Buitenland	Politiek
14739	Buitenland	Politiek
14740	Buitenland	Politiek
14741	Buitenland	Engeland
14741A	Buitenland	Engeland
14742	Buitenland	Engeland
14743	Buitenland	Engeland
14744	Buitenland	Engeland
14745	Buitenland	Engeland
14750	Buitenland	Engeland
14752	Buitenland	Politiek
14754	Buitenland	Politiek
14755	Buitenland	Politiek
14756	Buitenland	Politiek
14758	Buitenland	Politiek
14759	Buitenland	Politiek
14759A	Buitenland	Politiek
14760	Buitenland	Oorlog
14761	Buitenland	Oorlog
14762	Buitenland	Oorlog
14763	Buitenland	Oorlog
14764	Buitenland	Oorlog
14766	Buitenland	Oorlog

14767	Buitenland	Oorlog
14769	Buitenland	Oorlog
14771	Buitenland	Oorlog
14772	Buitenland	Oorlog
14776	Buitenland	Oorlog
14777	Buitenland	Oorlog
14778	Buitenland	Oorlog
14780	Buitenland	Oorlog
14781	Buitenland	Oorlog
14782	Buitenland	Oorlog
14783	Buitenland	Oorlog
14784	Buitenland	Oorlog
14785	Buitenland	Oorlog
14786	Buitenland	Oorlog
14787	Buitenland	Oorlog
14789	Buitenland	Oorlog
14791	Buitenland	Oorlog
14792	Buitenland	Oorlog
14793	Buitenland	Oorlog
14795	Buitenland	Oorlog
14796	Buitenland	Oorlog
14797	Buitenland	Oorlog
14798	Buitenland	Oorlog
14799	Buitenland	Politiek
14800	Buitenland	Politiek
14801	Buitenland	Politiek
14802	Buitenland	Frankrijk
14803	Buitenland	Politiek
14804	Buitenland	Politiek
14804A	Buitenland	Politiek
14805	Buitenland	Politiek
14806	Buitenland	Oorlog
14806A	Buitenland	Oorlog
14807	Buitenland	Oorlog
14807A	Buitenland	Oorlog
14807B	Buitenland	Oorlog
14809	Buitenland	Engeland
14810	Buitenland	Frankrijk
14811	Buitenland	Frankrijk
14812	Buitenland	Politiek
14813	Buitenland	Politiek
14814	Buitenland	Frankrijk
14815	Buitenland	Frankrijk
14816	Buitenland	Frankrijk
14817	Buitenland	Frankrijk
14818	Buitenland	Frankrijk

14819	Buitenland	Frankrijk
14820	Buitenland	Frankrijk
14821	Buitenland	Frankrijk
14822	Buitenland	Frankrijk
14823	Buitenland	Frankrijk
14824	Buitenland	Frankrijk
14825	Buitenland	Frankrijk
14826	Buitenland	Frankrijk
14914	Buitenland	Oorlog
14915	Buitenland	Religie
14916	Buitenland	Oorlog
14917	Buitenland	Oorlog
14918	Buitenland	Oorlog
14919	Buitenland	Oorlog
14920	Buitenland	Oorlog
14920A	Buitenland	Oorlog
14921	Buitenland	Oorlog
14923	Buitenland	Oorlog
14924	Buitenland	Oorlog
14925	Buitenland	Engeland
14931	Buitenland	Politiek
14934	Buitenland	Politiek
14935	Buitenland	Oorlog
14936	Buitenland	Oorlog
14940	Buitenland	Oorlog
14941	Buitenland	Oorlog
14943	Buitenland	Oorlog
14944	Buitenland	Oorlog
14945	Buitenland	Oorlog
14946	Buitenland	Oorlog
14947	Buitenland	Oorlog
14949	Buitenland	Oorlog
14950	Buitenland	Oorlog
14951	Buitenland	Oorlog
14952	Buitenland	Oorlog
14953	Buitenland	Oorlog
14956	Buitenland	Oorlog
14957	Buitenland	Oorlog
14958	Buitenland	Oorlog
14959	Buitenland	Politiek
14961	Buitenland	Oorlog
14962	Buitenland	Politiek
14964	Buitenland	Politiek
14965	Buitenland	Politiek
14966	Buitenland	Politiek
14966A	Buitenland	Politiek

14967	Buitenland	Politiek
14969	Buitenland	Oorlog
14970	Buitenland	Oorlog
14972	Buitenland	Politiek
15045	Buitenland	Handel
15050	Buitenland	Willem III
15128	Buitenland	Engeland
15129	Buitenland	Frankrijk
15130	Buitenland	Politiek
15139	Buitenland	Politiek
15143	Buitenland	Politiek
15145	Buitenland	Politiek
15146A	Buitenland	Politiek
15146B	Buitenland	Politiek
15146C	Buitenland	Politiek
15149	Buitenland	Oorlog
15150	Buitenland	Oorlog
15150A	Buitenland	Oorlog
15152	Buitenland	Oorlog
15153	Buitenland	Oorlog
15154	Buitenland	Oorlog
15155	Buitenland	Oorlog
15157	Buitenland	Oorlog
15158	Buitenland	Oorlog
15159	Buitenland	Oorlog
15160	Buitenland	Oorlog
15161	Buitenland	Oorlog
15162	Buitenland	Oorlog
15163	Buitenland	Oorlog
15167	Buitenland	Oorlog
15168	Buitenland	Frankrijk
15169	Buitenland	Frankrijk
15383	Buitenland	Handel
15383A	Buitenland	Politiek
15384	Buitenland	Politiek
15385	Buitenland	Politiek
15387	Buitenland	Politiek
15388	Buitenland	Oorlog
15389	Buitenland	Oorlog
15390	Buitenland	Oorlog
15391	Buitenland	Oorlog
15392	Buitenland	Oorlog
15395	Buitenland	Frankrijk
15488	Buitenland	Religie
15489	Buitenland	Oorlog
15490	Buitenland	Oorlog

15491	Buitenland	Oorlog
15492	Buitenland	Oorlog
15494	Buitenland	Oorlog
15496A	Buitenland	Oorlog
15498	Buitenland	Oorlog
15499	Buitenland	Oorlog
15500	Buitenland	Oorlog
15501	Buitenland	Oorlog
15502	Buitenland	Politiek
15503	Buitenland	Oorlog
15504	Buitenland	Oorlog
15505	Buitenland	Oorlog
15506	Buitenland	Oorlog
15507	Buitenland	Oorlog
15508	Buitenland	Oorlog
15509	Buitenland	Oorlog
15510	Buitenland	Oorlog
15512	Buitenland	Vrede
15514	Buitenland	Oorlog
15516	Buitenland	Oorlog
15517	Buitenland	Oorlog
15518	Buitenland	Oorlog
15519	Buitenland	Oorlog
15519A	Buitenland	Oorlog
15520	Buitenland	Oorlog
15521	Buitenland	Oorlog
15522	Buitenland	Oorlog
15523	Buitenland	Oorlog
15524	Buitenland	Oorlog
15525	Buitenland	Oorlog
15572	Buitenland	Engeland
15575	Buitenland	Politiek
15576	Buitenland	Politiek
15577	Buitenland	Politiek
15577A	Buitenland	Politiek
15578	Buitenland	Overig
15579	Buitenland	Engeland
15581	Buitenland	Oorlog
15582	Buitenland	Frankrijk
15584	Buitenland	Frankrijk
15653	Buitenland	Politiek
15654	Buitenland	Politiek
15657	Buitenland	Engeland
15658	Buitenland	Handel
15659	Buitenland	Oorlog
15661	Buitenland	Oorlog

15662A	Buitenland	Oorlog
15663	Buitenland	Oorlog
15664	Buitenland	Oorlog
15666	Buitenland	Oorlog
15667	Buitenland	Oorlog
15669	Buitenland	Oorlog
15675	Buitenland	Oorlog
15676	Buitenland	Oorlog
15677	Buitenland	Oorlog
15678	Buitenland	Oorlog
15679	Buitenland	Oorlog
15680	Buitenland	Oorlog
15683	Buitenland	Oorlog
15684	Buitenland	Oorlog
15685	Buitenland	Oorlog
15685A	Buitenland	Oorlog
15769	Buitenland	Religie
15770	Buitenland	Oorlog
15771	Buitenland	Oorlog
15772	Buitenland	Oorlog
15774	Buitenland	Oorlog
15778	Buitenland	Oorlog
15783	Buitenland	Vrede
15784	Buitenland	Vrede
15785	Buitenland	Vrede
15801	Buitenland	Vrede
15803	Buitenland	Oorlog
15804	Buitenland	Oorlog
15806	Buitenland	Oorlog
15810	Buitenland	Frankrijk
15868	Buitenland	Engeland
15870	Buitenland	Engeland
15871	Buitenland	Religie
15874	Buitenland	Engeland
15880	Buitenland	Politiek
15880A	Buitenland	Politiek
15882	Buitenland	Religie
15884	Buitenland	Oorlog
15885	Buitenland	Oorlog
15886	Buitenland	Oorlog
15887	Buitenland	Oorlog
15888	Buitenland	Oorlog
15889	Buitenland	Oorlog
15889A	Buitenland	Oorlog
15891	Buitenland	Oorlog
15897	Buitenland	Vrede

15898	Buitenland	Vrede
15898A	Buitenland	Vrede
15899	Buitenland	Vrede
15900	Buitenland	Vrede
15906	Buitenland	Vrede
15908	Buitenland	Vrede
15909	Buitenland	Vrede
15950	Buitenland	Politiek
15957	Buitenland	Oorlog
15959	Buitenland	Oorlog
15961	Buitenland	Vrede
15965	Buitenland	Politiek
15978	Buitenland	Engeland
16007	Buitenland	Politiek
16008	Buitenland	Religie
16015	Buitenland	Vrede
16019	Buitenland	Engeland
16024	Buitenland	Oorlog
16025	Buitenland	Oorlog
16026	Buitenland	Oorlog
16027	Buitenland	Oorlog
16029A	Buitenland	Vrede
16030	Buitenland	Vrede
16032	Buitenland	Vrede
16034	Buitenland	Vrede
16034A	Buitenland	Vrede
16034B	Buitenland	Vrede
16034C	Buitenland	Vrede
16034D	Buitenland	Vrede
16034E	Buitenland	Vrede
16034F	Buitenland	Vrede
16035	Buitenland	Vrede
16038	Buitenland	Vrede
16038A	Buitenland	Vrede
16039	Buitenland	Vrede
16040	Buitenland	Vrede
16043	Buitenland	Vrede
16046	Buitenland	Vrede
16049	Buitenland	Vrede
16051	Buitenland	Vrede
16053	Buitenland	Engeland
16053A	Buitenland	Engeland
16054	Buitenland	Engeland
16055	Buitenland	Engeland
16057	Buitenland	Engeland
16060	Buitenland	Engeland

16061	Buitenland	Engeland
16065	Buitenland	Engeland
16067	Buitenland	Engeland
16071	Buitenland	Politiek
16072	Buitenland	Engeland
16073	Buitenland	Engeland
16076	Buitenland	Vrede
16078	Buitenland	Engeland
16079	Buitenland	Engeland
16080	Buitenland	Engeland
16081	Buitenland	Engeland
16082	Buitenland	Engeland
16083	Buitenland	Engeland
16084	Buitenland	Politiek
16085	Buitenland	Politiek
16086	Buitenland	Politiek
16087	Buitenland	Politiek
16088	Buitenland	Politiek
16142A	Buitenland	Engeland
16146	Buitenland	Engeland
16158	Buitenland	Vrede
16159	Buitenland	Frankrijk
16162	Buitenland	Vrede
16165	Buitenland	Vrede
16165B	Buitenland	Vrede
16166	Buitenland	Vrede
16167	Buitenland	Vrede
16168	Buitenland	Vrede
16169	Buitenland	Vrede
16169A	Buitenland	Vrede
16174	Buitenland	Vrede
16175	Buitenland	Vrede
16176	Buitenland	Vrede
16177	Buitenland	Vrede
16179	Buitenland	Vrede
16181	Buitenland	Vrede
16182	Buitenland	Vrede
16183	Buitenland	Vrede
16184	Buitenland	Vrede
16184A	Buitenland	Vrede
16185	Buitenland	Vrede
16185A	Buitenland	Vrede
16189	Buitenland	Vrede
16190	Buitenland	Vrede
16190A	Buitenland	Frankrijk
16191	Buitenland	Frankrijk

16192	Buitenland	Vrede
16193	Buitenland	Politiek
16193A	Buitenland	Politiek
16193AA	Buitenland	Politiek
16193B	Buitenland	Politiek
16195	Buitenland	Vrede
16202	Buitenland	Vrede
16204	Buitenland	Vrede
16205	Buitenland	Politiek
16207	Buitenland	Engeland
16212	Buitenland	Engeland
16214A	Buitenland	Engeland
16221	Buitenland	Vrede
16222	Buitenland	Vrede
16223	Buitenland	Vrede
16224A	Buitenland	Vrede
16225	Buitenland	Vrede
16231	Buitenland	Vrede
16232	Buitenland	Engeland
16243	Buitenland	Frankrijk
16251A	Buitenland	Engeland
16253	Buitenland	Engeland
16254	Buitenland	Engeland
16255	Buitenland	Engeland
16256	Buitenland	Engeland
16259	Buitenland	Engeland
16266	Buitenland	Politiek
16267	Buitenland	Politiek
16267A	Buitenland	Politiek
16270A	Buitenland	Politiek
16271	Buitenland	Politiek

Literatuurlijst

Primaire bronnen

Anthonie Heinsius, *De Briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720*, bewerkt door A.J. Veenendaal jr.; met medewerking van C. Hogenkamp en M.T.A. Schouten, 's-Gravenhage 1976-2001.

W.P.C. Knuttel, *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, Herdruk*, met handgeschreven verbeteringen, aanvullingen en varianten. Met een inleidend essay en een handleiding voor de gebruiker door Dr. H van der Hoeven. Utrecht 1978 (herdruk van de oorspronkelijke uitgave van 1889-1920).

Literatuur

Anderson, B., *Imagined Communities* (Londen 2006).

Bense, J.F., *The Anglo-Dutch Relations: From the Earliest Times to the Death of William the Third* (Den Haag 1924).

Brewer, J., *The Sinews of Power: War, Money and the English State, 1688-1783* (Londen 1988).

Coombs, D.C., *The Conduct of the Dutch* (Den Haag 1958).

Kruif, J. de, Jeroen Salman en Marijke Meijer Drees (ed.), *Het lange leven van het pamflet* (Hilversum 2006).

Deen, F., David Onnekink en Michel Reinders (ed.), *Pamphlets and Politics in the Dutch Republic* (Leiden 2011).

Harline, C., *Pamphlets, Printing and Political Culture in the early Dutch Republic* (Dordrecht 1987).

Harms, R., *De uitvinding van de publieke opinie: pamfletten als massamedium in de 17^e eeuw* (Utrecht 2010).

Horst, D.J.H., 'Over het begrip pamflet', *Bibliotheekleven* 7 (1932).

Jones, J.R., *The Anglo-Dutch Wars of the Seventeenth Century* (New York 1996).

Jong, O. de, *Churchill en de Nederlanders* (Zutphen 2005).

Stork-Penning, J.G., *Het Grote Werk: Vredesonderhandelingen gedurende de Spaanse Successieoorlog 1705-1710* (Groningen 1958).

Veenendaal, A.J., *Het Engels-Nederlands Condominium in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse Successieoorlog, 1706-1716* (Utrecht 1944).

Veenendaal, A.J., 'The War of the Spanish Succession in Europe', in Bromley (red.), *The Rise of Great Britain* (Cambridge 1970).

Wood, C.W., *A Study of Anglo-Dutch Relations in the Grand Alliance, 1701-1706* (Chapel Hill 1971).